

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ตีพิมพ์

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.1/8, เรื่องจัดการราชการกระทรวง
กลาโหม 23 มิถุนายน พ.ศ. 2437.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.13.3/6, พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร
รัตนโกสินทร์ศก 124.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14/39, พแนกปกครอง กรมทหารเรือ เรื่อง
สำเนาพระราชหัตถเลขา เลขที่ 11/1534 สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนคร-
สวรรค์วรพินิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ลงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 112.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14/60, ลายพระหัตถ์กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
และกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาจก กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับร่าง (ไม่ปรากฏวันที่ เดือน) พ.ศ. 2443.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14/72, เรื่องตั้งตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือ.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14/95, รายงานราชการในกรมทหารเรือ
ประจำปี ร.ศ. 123 สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กราบ
บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 11 เมษายน
ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14/130, บันทึกประชุมนายพล เรื่องกิจการ
ทหารบก ทหารเรือ.

จดหมายเหคุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.20.1/18, รายงานการจัด
ราชการกระทรวงทหารเรือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 19 มกราคม
พ.ศ. 2453.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.2 ข/6, หนังสือของพระยานนทบุรีเกษตราราม
กราบทูลกรมหลวงเทเวศวงศ์โรปกาล ลงวันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.7/50, Letter from His Majesty the
King of Siam to the German Emperor - Copy No Date.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.12.3/9, กรมขุนนครสวรรค์วรพินิตเสด็จกลับ
กรุงเทพฯ.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.28/48, พระเจ้ากรุงเยอรมันตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมขุนนครสวรรค์วรพินิตเป็นนายทหาร เยอรมัน.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.49/10, โทรเลขมีไปมาด้วยเรื่องนักเรียนที่ส่ง
ไปเล่าเรียนเมืองต่างประเทศ พระราชโทรเลขจากพระเจ้าจักรพรรดิ-
เยอรมันมีไปกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับ
วันที่ 15 มกราคม ร.ศ. 118.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.49/15, สำเนาหนังสือที่ 56/112 พระยา
นทบุรีเกษตราราม กราบทูลกรมหลวงเทเวศวงศ์โรปกาล ลงวันที่ 11
กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.49/15, พระราชโทรเลขของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทูลพระเจ้าจักรพรรดิเยอรมัน ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน
ร.ศ. 115.

จดหมายเหตุนั่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 5 รล.5/5, ประกาศตั้งตำแหน่ง
เสนาบดี 12 กระทรวง.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 รล.3/9, สำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับที่ 2/6134 ลงวันที่ 8 กรกฎาคม
ร.ศ. 112 พระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
สยามมกุฎราชกุมาร.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.2/16, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูล
ความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.4/16, พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้อยู่จะให้
เปลี่ยนการปกครอง จ.ศ. 1247.

..... เอกสารรัชกาลที่ 5 สบ.001/10, เรื่องรายงานประชุมปลุกข้าราชการ
ที่กรมยุทธนาธิการมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับกรมทหารเรือและกระทรวงนครบาล
(ร.ศ. 125) เรื่องที่ 7 ระเบียบการในกรมทหารบกกรมทหารเรือซึ่งควร
จะคล้ายคลึงกัน.

..... เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.2/25, ประกาศตั้งเสนาธิการทหารบก เลขที่
177/6 (19 มิถุนายน 2463).

..... เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.3/2, ตั้งกรมหลวงนครสวรรค์พิณิต เป็น
เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ พ.ศ. 2453.

..... เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.3/65, กรมหลวงพิษณุโลกฯ ลาออกจากเสนาธิการ
ทหารบก.

..... เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.3/167, ตั้งเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์ฯ เป็น
เสนาธิการทหารบก.

จดหมายเทศแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.15/7, มจ. มงคลประวติ
 กราบบังคมทูลเรื่องเงินใช้จ่ายในการตั้งกองบินทหารบก ลงวันที่ 20 มีนาคม
 พ.ศ. 2465.

เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.20.1/27, หนังสือกราบบังคมทูลของกรมพระ
 นครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ 17 มีนาคม 2458 เรื่องจัดระเบียบราชการ
 กระทรวงทหารเรือ.

เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.15/3, ร่างจดหมายพระยามูรินวราชบุรี ราช-
 เลขาธิการในพระองค์ถึงหลวงภาษาปริวัตร อุปทูตรักษาราชการ ณ กรุง
 โทกิโอ (หมาย "ลับ").

เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.15/3, ลายพระหัตถ์ทูลกระหม่อมจักรพงษ์ภูวนารถ
 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 14 พฤศจิกายน
 2457.

เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.15/3, ร่างพระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์-
 วรพินิต ลงวันที่ 15 พฤศจิกายน 2457.

เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.15.2/1, รายงานทหารเรือจับคร่าเรือเชลย
 และยึดเรือ 7 เมษายน - 6 สิงหาคม พ.ศ. 2460.

เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.15.4/2, ร่างพระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยังพระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร
 ลงวันที่ 2 พฤษภาคม 2458.

เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.15.4/3, ร่างพระราชหัตถ์เลขาที่ทรงมีไปยัง
 พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร สิงหาคม 2460.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 6 รล.20/22, บริษัทพาณิชย์สยาม
(27 กค. 2460 - 8 ชค. 2469).

เอกสารรัชกาลที่ 6 รล.20/22, หนังสือกราบบังคมทูลของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต เลขที่ 8/²⁴⁶⁰/₀₄₂₂₈ ลงวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2460.

เอกสารรัชกาลที่ 6 รล.25/4, รายงานกรรมการองคมนตรี พ.ศ. 2468 (27 เมษายน พ.ศ. 2468).

เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.6/2, พระราชนิยมต่าง ๆ.

เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.6/13, พระบรมราโชบายลักษณะปกครองของรัฐบาล.

เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.2.1 ก/6, สำเนาโทรเลขของกรมขนส่งฉนวนครินทร์ กราบทูลกรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต.

เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.16/10, ทบพิเศษ ประจำตัวนายกองนายหมู่ในกองเสือป่า.

เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.16/76, จดหมายเหตุเสือป่า 2460-2466.

เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17, กบฏ ร.ศ. 130.

เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17/1, สำเนาจดหมายที่โยนออกมาจากกองมหันตโทษ.

เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17/6, พระหัตถ์เลขาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 19 มีนาคม ร.ศ. 130.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หล. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17/12, ลายพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานทูตกระหม่อมจักรพงษ์
ภูวนารถ ลงวันที่ 6 มีนาคม ร.ศ. 130.

เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17/16, พระหัตถเลขาของกรมหลวงพิษณุโลกประ-
ชานารถ เรื่องขอเรียนพระราชปฏิบัติเรื่องผู้ที่จะเป็นกรรมการพิจารณา แล
ปลุกษาโทษพวกที่คบคิดก่อการกำเริบในพระนคร ลงวันที่ 16 มีนาคม ร.ศ. 130

เอกสารรัชกาลที่ 6 สบ.001/20, สำเนาหนังสือกราบบังคมทูลของ
พระจันทบุรีนฤนาถ แสดงความเห็นที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงทางการของบริษัท
ใหม่ ลงวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2463.

เอกสารรัชกาลที่ 6 สบ.001/20, พระราชหัตถเลขาเลขที่ 1/226
ถึงกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ลงวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2463.

เอกสารรัชกาลที่ 6 สบ.001/20, พระหัตถเลขากรมหลวงนครสวรรค์-
วรพินิตถึงกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ลงวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2463.

เอกสารรัชกาลที่ 6 สบ.2.5/1, การประชุมกรรมการองคมนตรีตรวจ
จัดงบประมาณการรับจ่ายเงินแผ่นดิน.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.1/3, หนังสือที่ 32/12925 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า-
อยู่หัว ลงวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2469.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.1/3, หนังสือที่ 2/238 (ลับ) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ลงวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2470.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.1/5, การประชุมใหญ่ประจำปีของกระทรวง
กลาโหม พ.ศ. 2470 เรื่องระเบียบทุนออมทรัพย์.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.1/9, แก้ไขเปลี่ยนแปลงราชการ
ทหารบกเพื่อเข้าสู่คุณภาพและเรื่องโครงการทหาร 2475 (2468-2475).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.1/15, การประชุมกลาโหม (2469-2475).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.1/36, รายงานประชุมอภิรัฐมนตรีสภา ครั้งที่
28/2474 วันพุธที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2474.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.1/36, ประกาศพระบรมราชโองการรวมราชการ
กระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.
2474.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.3/6, หนังสือของนายพลเอกเจ้าพระยาบดินทร-
เกษมชิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 13/9323
ลงวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2469.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.3/6, จดหมายที่ 2603/74 พระองค์เจ้า
บวรเดชเรียนราชเลขาธิการ เรื่องกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง
3 มิถุนายน พ.ศ. 2474.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.3/11, ประกาศเปลี่ยนแปลงเสนาบดีกระทรวงกลาโหม
และเสนาธิการทหารบก 3 สิงหาคม พ.ศ. 2469.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.3/19, คำแปลพระโทรเลขผู้สำเร็จราชการ
รักษาพระนคร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มิถุนายน-
สิงหาคม พ.ศ. 2474.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.6/4, หนังสือที่ 25/9678 สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ลงวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2469.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ก.10/1, เรื่องกรรมการจัดการ
 ส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่างประเทศ พ.ศ. 2469.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ต.1/24, หนังสือที่ 344/8622 สมเด็จพระเจ้าฟ้า
 กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีไปยังเจ้าพระยามหิธร ลงวันที่ 20 ตุลาคม
 พ.ศ. 2473.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ต.1/24, รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ครั้งที่
 26/2473 วันจันทร์ที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2473.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ต.1/24, หนังสือลับที่ 856/13593 สมเด็จพระ
 เจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีไปยังกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ ลงวันที่
 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ต.1/24, รายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่
 32/2473 วันพุธที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2473.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ต.13/1, พระหัตถเลขาสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระ
 นครสวรรค์วรพินิต มีไปยังเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ ลงวันที่ 24
 สิงหาคม พ.ศ. 2470.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ต.13/1, หนังสือที่ 132/10865 พระองค์เจ้า
 ไทรทศประพันธ์ ถึงเจ้าพระยามหิธร ลงวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2470.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ต.13/1, หนังสือที่ ก.75/4711 เสนาบดี
 กระทรวงการต่างประเทศ ถึงเจ้าพระยามหิธร ลงวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ.
 2472.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 ต.37/11, แดลงการณ์เรื่องอังกฤษประกาศยกเลิก
 มาตรฐานทองคำ.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 รด.1/6, บันทึกคณะกรรมการฝ่าย
ทหาร (ลับ) กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ธันวาคม
พ.ศ. 2468.

เอกสารรัชกาลที่ 7 รด.1/46, ทรงสั่งราชการแทนพระองค์.
เอกสารรัชกาลที่ 7 รด.1/61, หลักการเนรเทศ 16 เมษายน พ.ศ.
2472.

เอกสารรัชกาลที่ 7 รด.6/3, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปยังสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
ที่ 9/658 ลงวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2469.

เอกสารรัชกาลที่ 7 รด.6/4, รายงานประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่
15/2470 วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2470.

เอกสารรัชกาลที่ 7 รด.6/6, พระราชดำรัสเรื่อง เปิดประชุมกรรมการ
องคมนตรี วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2470.

เอกสารรัชกาลที่ 7 รด.6/13, เรื่องขอบังคับสภากรรมการองคมนตรี
บันทึกสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีไปยังเจ้าพระยามหิธร
29 มกราคม พ.ศ. 2471.

เอกสารรัชกาลที่ 7 รด.7/3, สำเนาหนังสือที่ 7/374 ลงวันที่ 22
เมษายน พ.ศ. 2472 มจ. คำรัสคำรงค์ ผู้ช่วยราชเลขาธิการ มีไปยัง
พระยาศรีวิศาลวาจา ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ.

เอกสารรัชกาลที่ 7 รด.23/5, สถาปนากกรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต
เป็น "กรมพระ"

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 บ.1.3/16, ประกาศการรักษา
พระนครในคราวเสด็จอเมริกา.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 บ.1.3/23, พระราชโอรสและพระราชหัตถ์จดหมาย
มีไปมากกับผู้สำเร็จราชการ (2473-74).

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 บ.1.4/13, พระราชโอรสมีไปมากกับผู้สำเร็จ
ราชการ คราวเสด็จชะวา พ.ศ. 2472.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 บ.5/20, ข่าวลือว่าจะมีผู้ทำร้ายพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว ในงานฉลองพระนครครบ 150 ปี.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.1/9, รายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี ที่ 54/
2474.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.2/5, รายงานการประชุมสภาการคลัง ครั้งที่
3/2469 วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2469.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/1, หนังสือที่ 23/25772 สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ลงวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/17, หนังสือที่ 17/9985 นายพลเอก
หม่อมเจ้าวรเดช กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ลงวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2471.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/17, สำเนารายงานประชุมอภิรัฐมนตรี
ครั้งที่ 29/2471 วันพุธที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2471.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/17, หม่อมเจ้าวรเวช
ทูลเกล้าฯ ถวายอัตราเงินเดือนนายทหารอย่างใหม่ ที่ 19/10798 ลงวันที่
13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2471.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/17, พระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับหนังสือกราบบังคมทูลที่ 19/10798 ของ
หม่อมเจ้าวรเวช เพื่อส่งไปกราบทูลตามพระคำริของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรม-
พระนครสวรรค์วรพินิต.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/17, พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีไปยังเจ้าพระยามหิธร ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2471.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/17, สำเนารายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี
สภา ครั้งที่ 31/2471 วันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2471.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/17, สำเนารายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี
สภา ครั้งที่ 35/2471 วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2471.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/17, สำเนารายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี
สภา ครั้งที่ 35/2471 วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2471.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/23, รายงานการประชุมเสนาบดีสภา
ครั้งที่ 8/2474 วันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.11/23, รายงานการประชุมเสนาบดีสภา
ครั้งที่ 9/2474 เรื่องกลาโหมสั่งเพิ่มเงินเดือนนายทหารในยศชั้นเดิม
วันอังคารที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2474.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.13/16, ลายพระหัตถ์ มจ.

วิวัฒน์ไชย ไชยยันต์ อธิบดีกรมสรรพากร ถึงเจ้าพระยาศรัทธาพิณ อธิบดีกรม
พระคลังข้างที่ เลขที่ 104/638 ลงวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2475.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.14/2, สำเนารายงานการประชุมเสนาบดีสภา
ครั้งที่ 37/2474 วันพฤหัสบดีที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.14/2, สำเนารายงานการประชุมเสนาบดีสภา
ครั้งที่ 38/2474 วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.14/2, สำเนารายงานการประชุมอภิรัฐมนตรีสภา
ครั้งที่ 31/2474 วันพุธที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.14/4, คำแปลบันทึกนายฮอลด์แพทซ์ เรื่องการ
เงิน ลงวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.14/4, รายงานการประชุมพิเศษเรื่องการเงิน
20 มกราคม พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.14/5, สำเนารายงานการประชุมอภิรัฐมนตรีสภา
ครั้งที่ 58/2474 วันศุกร์ที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.14/7, สำเนารายงานการประชุมเสนาบดีสภา
ครั้งที่ 7/2475 วันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2475.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.14/7, แถลงการณ์ (หมาย "ค") 11 พฤษภาคม
2475.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15/6, อนุกรรมการเสนาบดีสภาพิจารณา
ประมาณแผ่นดิน และกรรมการพิจารณาการเก็บภาษีอากร.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15/6, พระราชหัตถเลขาพระบาท-
สมเด็จเจ้าพระยาเจ้าอยู่หัว ที่ 6/289 กราบทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระ
นครสวรรค์วรพินิต วันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15.1/2, หนังสือที่ 370/26316 เจ้าพระยา
โกมารกุลมนตรี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่
31 มกราคม พ.ศ. 2472.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15.1/4, หนังสือที่ 269/24328 พระยา
โกมารกุลมนตรี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่
30 มกราคม พ.ศ. 2473.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15.1/4, ร่างหนังสือลับ ที่ 411/7196
เจ้าพระยามหิธรมีไปยังเจ้าพระยาโกมารกุลมนตรี ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2473.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15.1/4, พระหัตถเลขา สับที่ 2568/13854
สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีไปยังพระยาโกมารกุลมนตรี
ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15.1/4, หนังสือที่ 285/27036 พระยา
โกมารกุลมนตรี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่
5 มีนาคม พ.ศ. 2473.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15.1/4, สำเนารายงานเสนาบดีสภา ครั้งที่
40/2473 วันจันทร์ที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2473 และครั้งที่ 41/2473 วันจันทร์
ที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2473.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15.1/5, สำเนารายงานการประชุมเสนาบดีสภา ครั้งที่ 63/2474 วันพฤหัสบดีที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15.1/5, รายงานการประชุมเสนาบดีสภาที่ 64/2474 วันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.15.3/2, ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.16.1/1-13, บำเหน็จบำนาญข้าราชการราว 13 เมษายน พ.ศ. 2469 - 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2472.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.1/19, การประชุมสมุหเทศาภิบาล.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.3/28, ประกาศเปลี่ยนเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.4.1/15, เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตรวจราชการ.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.4.1/20, รายงานเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตรวจราชการหัวเมือง (2473).

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.7.5/1, เรื่องจัดการสุขาภิบาล ตำบลท่าฉลอม เมืองสมุทรสาคร.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.7.5/1, รายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ 25/2470 วันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470.

จดหมายเทศแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.7.5/2, พระหัตถ์เลขของ
สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีไปยังเจ้าพระยามหิธร เลขที่
222/5538 ลงวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2473 และพระราชบันทึกตอบ.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.7.5/2, ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระ
นครสวรรค์วรพินิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 452/10905 ลงวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2473.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.7.5/2, หนังสือที่ 164/3531 เจ้าพระยา
ศรีธรรมมาธิเบศ มีไปยังเจ้าพระยามหิธร ลงวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2474.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.18/1, รายงานเรื่องเงินก่อความไม่เรียบร้อย.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.18/1, รายงานการประชุมอภิรัฐมนตรีสภา
ครั้งที่ 30/2472 วันพฤหัสบดีที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2472.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.18/12, หนังสือที่ 648/15259 สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2473.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.21/7, พระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2472.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.21/7, หนังสือฉบับที่ 9/2470 (สำเนา)
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีไปยังอธิบดีกรมตำรวจ ลงวันที่ 11 มิถุนายน
พ.ศ. 2474.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.1, บันทึกข่าวเสนอเสนาบดี.

จดหมายเทศน์ทางชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.4/75, "คึกคักเตอร์คืออะไร
คึกคักเตอร์ควรมีหรือมีควรมีสำหรับเมืองไทย" หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวัน
พฤหัสบดีที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2471.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.4/75, "เมืองไทยจะมีคึกคักเตอร์ เจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิตจะเป็นจะเรราชอาณาจักร เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลามาเป็นเสา
มหากไทย" หนังสือพิมพ์หลักเมือง ฉบับวันอังคารที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.
2471.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.4/75, "คึกคักเตอร์ไม่จำเป็นสำหรับเมือง
ไทย" หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันพฤหัสบดีที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2471.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/235, "ทุลกระหม่อมมหาดไทยควรทรงพัก
จนพระโรคจะหายสนิท จึงควรทรงบัญชาการต่อไป เพราะเกรงพระโรคใช้
หัวใจใหญ่จะกลับ" หนังสือพิมพ์ไทยหนุ่ม ฉบับวันอาทิตย์ที่ 23 มิถุนายน พ.ศ.
2472.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/235, "วันพระประสูติ" หนังสือพิมพ์
พิมพ์ไทย ฉบับวันเสาร์ที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2472 (ครบรอบ 48 พรรษา).

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/235, "โปรดฯ ให้ทุลกระหม่อมบริพัตร
ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร และประธานอภิรัฐกับเสนาบดีสภา"
หนังสือพิมพ์เดลิเมล์ ฉบับวันเสาร์ที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2472.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5 ข. จีน.

เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.30/6, มหาดไทยรายงานข้าราชการเพ็ชรบูรณ์
แตกราวกัน (2471).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.99/6, ข่าวนั่งสี่พิมพ์เบ็คเคล็ค
ภาพการ์ตูนล้อการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยหนุ่ม ฉบับวันที่ 13 เมษายน
พ.ศ. 2471.

- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2/202, ส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำเนาหนังสือกระทรวงกลาโหมกับกระทรวงการคลัง
โต้ตอบกัน เรื่องงบประมาณเหมาของกลาโหม 5-30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2473.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.7/1, ร่างพระราชกฤษฎีกาตั้งอภิรัฐมนตรีสภา.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.7/1, พระหัตถเลขาทูลกระหม่อมบริพัตร
กราบทูลกรมพระดำรงราชานุภาพ เกี่ยวกับร่างพระราชกฤษฎีกาตั้งอภิรัฐมนตรี
สภา ลงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2468.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.7/1, ลายพระหัตถ์กรมพระดำรงราชานุภาพ
กราบทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ 13 มีนาคม
พ.ศ. 2468.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.7/1, สำเนาบันทึกความเห็นต่าง ๆ ในการ
จะออกพระราชบัญญัติอภิรัฐมนตรี เจ้าพระยามหิธรกราบทูลกรมพระดำรง-
ราชานุภาพ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.28/29, บันทึกความทรงจำเนื่องแต่การ
สนทนากับพ่อค้ามณฑลภูเก็ต เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2473 จอมพลสมเด็จพระ
พี่ยาเชอ เจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงเรียบเรียง.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.37/50, หนังสือที่ 34/9993 กระทรวง
มหาดไทยกรมบังคับมณฑลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องโครงการ
ของกระทรวงมหาดไทยดำริการสร้างหรือซ่อมแซมสถานที่ราชการตามหัวเมือง
มณฑลต่าง ๆ ลงวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2471.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/67, "Democracy in Siam" รวมอยู่ในเรื่องกรรมการองคมนตรี พ.ศ. 2470.

- เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/67, รายงานการประชุมกรรมการองคมนตรี 11 เมษายน พ.ศ. 2470.
- เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/70, พิจารณารายงานเสด็จตรวจราชการมณฑลภาคอีสานและนครราชสีมาของกรมพระนครสวรรค์วรพินิต (2470).
- เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/86, ความเห็น Sir Edward Cook เรื่องจัดการสุขาภิบาล.
- เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/87, บอลเชวิก.
- เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/149, พิจารณารายงานกรรมการศึกษาพิจารณาลักษณะการประชาภิบาลในที่ประชุมเสนาบดีสภา พ.ศ. 2471.
- เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/180, การจัดการสุขาภิบาลหัวเมือง.
- เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/223, หนังสือที่ 300/9337 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีไปยังเจ้าพระยามหินทร ลงวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2472 เสนอรายงานการจัดตั้งสำนักงานกรมกรของพระยาเพชรอินทรา.
- เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/307, กระทรวงมหาดไทยขอเรียนพระราชปฏิบัติจับกุมพวกญวนคอมมิวนิสต์ที่จังหวัดพิจิตร.
- เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/317, ร่างพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2473.

จกหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/323, หนังสือที่ 269/24328 พระยาโกมารกุลมนตรี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2473.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.42/399, ร่างประกาศภาษีเงินเดือน พ.ศ. 2475.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/32, บันทึกเรื่องการปกครอง.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/32, "Problems of Siam" ซึ่งทรงพระราชทานไปยังพระยาภิรมย์ภักดี ลงวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2469.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/32, หนังสือของพระยาภิรมย์ภักดี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2469 (ร่างรัฐธรรมนูญมาตรา 7).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/49, รายงานตรวจราชการมณฑลภาคอีสานและนครราชสีมา ส่วนว่าช่วยการเมืองและพรรณาการทั่วไป ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2469 จอมพล สมเด็จพระพิชยาเชอ เจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงเรียบเรียง.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/61, บอลเชวิก ตอนฮอสนินคา (24 มีนาคม พ.ศ. 2469).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/84, รายงานตรวจราชการจังหวัดหมดัก, จังหวัดเลย, จังหวัดเพชรบูรณ์ ในมณฑลพิษณุโลกและมณฑลอุดร เมื่อเมษายน พ.ศ. 2470.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/99, รายงานการประชุม
อภิรัฐมนตรี ครั้งที่ 36/2470 วันพุธที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2470.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/233, กระแสพระราชดำรัสของพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวประชุมใหญ่ กระทรวงกลาโหม
5 กุมภาพันธ์ 2474.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/242, สืบ โปรดเกล้าฯ ให้ส่งบันทึก
ความเห็นของเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ นายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์
และพระยาศรีวิสารวาจา เรื่อง "เค้าโครงแห่งระบบการปกครองที่จะเปลี่ยน-
แปลง" (12 มีนาคม พ.ศ. 2474).

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/307, หนังสือลับที่ 342/8576 (สำเนา)
ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.
2473.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.53/83, ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีไปกราบทูลสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ
ลงวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2480.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.52/335, ร่างลายพระหัตถ์สมเด็จพระยา
คำรงราชานุภาพ ถึงเจ้าพระยามหิธร ไม่ปรากฏวัน เดือน ปี.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.13/4, รายงานประชุมเสนาบดีสภา ที่ 26/2472
วันจันทร์ที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2472.

..... เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงเกษตราธิการ แรม 13/129, บันทึก
ความเห็นของอนุกรรมการพิจารณาโครงการจัดตั้งสำนักงานกรมกร.

เอกสารชั้นต้นตีพิมพ์แล้ว

กลาโหม, กระทรวง. "คำสั่งทหารบกที่ 86/7634 เรื่องการประชุมใหญ่ประจำปี
ของกระทรวงกลาโหม," คำสั่งทหารบก พ.ศ. 2469. พระนคร:
โรงพิมพ์แผนกทหาร, 2469.

_____ . "คำสั่งทหารบกที่ 186/17986 ลงวันที่ 17 ธันวาคม 2470 เรื่องตั้ง
คณะกรรมการคำวิจารณ์เรื่องทุนออมทรัพย์," คำสั่งทหารบก พ.ศ. 2470.
พระนคร: โรงพิมพ์แผนกทหาร, 2470.

_____ . บันทึกการประชุมใหญ่ของกระทรวงกลาโหม ปีที่ 21 พ.ศ. 2469.
พระนคร: โรงพิมพ์แผนกทหาร, 2469.

_____ . บันทึกการประชุมใหญ่ของกระทรวงกลาโหม ปีที่ 22 พ.ศ. 2470.
พระนคร: โรงพิมพ์แผนกทหาร, 2470.

จดหมายเหตुरายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พิมพ์ในงานพระราช-
ทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ 1 สิงหาคม 2517.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. "ประกาศว่าด้วยการเดินเป็นเจ้าเมือง,"
เอกสารพระราชหัตถเลขา, แผนกภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย.

ทหารเรือ, กรม. คำสั่งที่ 145/2766 ลงวันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 123.

_____ . คำสั่งที่ 314/9909 ลงวันที่ 30 มกราคม ร.ศ. 124.

ทัพเรือ, กอง. กฎข้อบังคับทหารเรือ เล่ม 1, 2, 3. พระนคร: โรงพิมพ์บุญช่วย-
เจริญ, 2456.

ทัพเรือ, กอง. ลายพระหัตถ์ ลับที่ 25/¹³⁰/₀₇₂₀₆, กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กราบบังคม
ทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 20 สิงหาคม ร.ศ. 130
(2454).

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ ในรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2466.

พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2466.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ ในรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2473.

พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2473.

ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 11 (พ.ศ. 2430).

ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 37 (พ.ศ. 2467).

ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 39-40 (พ.ศ. 2469-70).

ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 41-42 (พ.ศ. 2471-72).

พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

เล่ม 1, 2. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.

"พระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตต," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 จ.ศ. 1236
(พ.ศ. 2417).

"พระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 จ.ศ. 1236 (พ.ศ.
2417).

"ประกาศว่าด้วยการตั้งเคาน์ซิล," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 จ.ศ. 1236
(พ.ศ. 2417).

"ประกาศจัดขึ้นหน้าที่กระทรวงกลาโหม มหาคไทย 23 ธันวาคม พ.ศ. 2437,"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 (ธันวาคม ร.ศ. 113): 306.

"พระราชกำหนดสุขาภิบาลกรุงเทพ ร.ศ. 116," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 14
ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440).

"พระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาลหัวเมือง ร.ศ. 127," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25
ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451).

"ประกาศตั้งกระทรวงมหาดไทย ร.ศ. 129," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 (11 ธันวาคม
ร.ศ. 129): 47.

"ประกาศว่าด้วยกรุงสยามเป็นกลางในระหว่างสงครามที่เป็นอยู่ในยุโรป,"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 31 หน้า 316-317.

"พระราชดำรัสทางตั้งอภิรัฐมนตรีสภา," ราชกิจจานุเบกษา 42 (28 พฤศจิกายน
2468): 2618-2620.

"พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2470," ราชกิจจานุเบกษา (แผนกกฎหมาย)
เล่ม 44 หน้า 79-88.

"ประกาศการรักษาพระนครเวลาเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช 2474,"
ราชกิจจานุเบกษา (แผนกกฎหมาย) เล่ม 47 (มีนาคม 2473): 2524.

"พระราชบัญญัติคนเข้าเมืองแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2474," ราชกิจจานุเบกษา (แผนก
กฎหมาย) เล่ม 48 หน้า 187.

"ประกาศเรื่องภาษีเงินเคียน," ราชกิจจานุเบกษา (แผนกกฎหมาย) เล่ม 49
(17 พฤษภาคม 2475): 121-122.

เอกสารชั้นรอง

กุหลาบ สายประดิษฐ์. เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475. พระนคร: สำนักพิมพ์จำลองสาร,
2490.

เกษม ศิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์. "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ประวัติศาสตร์และการเมือง.
พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. ปฏิวัติ 2475. พระนคร: สำนักพิมพ์แพรวพินยา, 2514.

ขจร สุขพานิช. "ฐานันดรไพร่," ข้อมูลจากอดีต. พระนคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย,
2518.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. โครงการกระดูกในตู้. พิมพ์ในงานทำบุญอายุครบ 5 รอบ
ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช พ.ศ. 2514.

จักรปาณีศรีวิสุทธิ, หลวง. เรื่องของเจ้าพระยามหินทร. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระ-
ราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหินทร (ลออ ไกรฤกษ์), 15 พฤศจิกายน พ.ศ.
2499.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. เกิดวังปารุสก์ เล่ม 1, 2. พระนคร:
สำนักพิมพ์คดสังวิทยา, 2514.

_____ . เจ้าชีวิต. พระนคร: สำนักพิมพ์คดสังวิทยา, 2514.

จุฬาลงกรณราชสันตติวงศ์ พระนามพระราชโอรส ชิดา และพระราชนัดดา. พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ ทานหญิงพรหมเพ็ญแข กฤดากร 11 กันยายน 2517.

เจ้าครอบครัวมหามณีพิทยลาภพฤฒิยากร. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย. พระนคร: อักษรสัมพันธ์,
2513.

_____ . ร่างรัฐธรรมนูญของพระปกเกล้า. (โรเนียว), 2518.

รัชอนันต์ สมุทวนิช และชิตติยา กรรณสูต, รวบรวม. เอกสารการเมือง - การปกครองของไทย. พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.

แขน บัจจุสานนท์, พลเรือตรี. ประวัติการทหารเรือไทย. พระนคร: โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 2509.

แขน บัจจุสานนท์, พลเรือตรี, และสวัสดิ์ จันทน์, นาวาเอก. กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา ร.ศ. 112. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510.

ณัฐติ สุทธิสงคราม. พระเกียรติประวัติจอมพลเรือ จอมพลสมเด็จพระนครสวรรค์วินิต. พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2507.

..... สมเด็จพระยามบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์มหาบุรุษ เล่ม 1. พระนคร: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2516.

คำเนิร เดชะกุล. ประวัติการเตรียมพลในกองทัพบกไทย. พระนคร: โรงพิมพ์กรมทหารสื่อสาร, 2507.

คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2509.

..... ตำนานเรือรบไทย. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2426.

ทรงกรี อัจจอรณ. การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.

ทัพเรือ, กอง. พระประวัติและพระจริยาวัตรของจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตร-สุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วินิต และเอกสารที่ได้ทรงปฏิบัติราชการ. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วินิต 10 เมษายน 2493.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. ประวัติการทูตไทย. พระนคร:
2501.

นักข่าวแห่งประเทศไทย, สมาคม. เบื้องแรกประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: นิทรนรา-
การพิมพ์, 2516.

ประยูร สิทธิพันธ์. เจ้าฟ้า. พระนคร: หนังสือพิมพ์ร่วมข่าวผู้จัดพิมพ์, ไม่ปรากฏ
ปีที่พิมพ์.

ประยูร ภมรมนตรี, พลโท. ชีวิต 5 แฉกคืนของข้าพเจ้า. พระนคร: บรรณกิจ,
2518.

..... บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475. พระนคร:
โรงพิมพ์เพื่ออักษร, 2517.

ประสงค์สม บริพัตร, หม่อมเจ้าหญิง. บันทึกความทรงจำบางเรื่อง. พิมพ์ในงาน
พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส 3 พฤศจิกายน 2499.

ปรีชา วัชรานุกร. พระปกเกล้าฯ กับระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: การพิมพ์
พระนคร: 2520.

ปิยนาด บุนนาค. บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค.
พระนคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2520.

พิทยลาภพฤฒิยากร, กรมหมื่น. "พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ,"
ชุมนุมนิพนธ์. พระนคร: โรงพิมพ์สมาคมสังคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, 2507.

ไพบูลย์ ช่างเขียน, ดร. การปกครองมณฑลนคร. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

ยุทธการทหารบก, กรม. กระทรวงกลาโหม. ตำรายุทธศาสตร์. พระนคร: กรม-
ยุทธนาธิการทหารบก, 2470.

รังสรรค์ ชนะพรพันธ์. ทฤษฎีการภาวอากาศ. พระนคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย,
2516.

วิชัย ประสงค์สิค. แผ่นดินพระปกเกล้า. พระนคร: โรงพิมพ์ดวงชาติ, 2505.

ศิลาชัย ชาญเฉลิม (หนวย). เจ้าฟ้าประชาธิปก. พระนคร: โอเคียนส์โตร์,
2495.

ศิลาปรกร, กรม. เรื่องสภาพที่ปรึกษาาราชการแผ่นดินในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสถิตยุทธการ
8 กุมภาพันธ์ 2514.

สินธุ์ กมลนาวิณ, พล.ร.ท. ประวัติการยุทธทางเรือยุคเรือใบ. พระนคร: โรงพิมพ์
อุทกศาสตร์, 2493.

สิรินธร เทพรักษ์สุภา, สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า และศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล.
"การโยงอำนาจเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์ จุดเริ่มต้นการปฏิรูปบ้านเมืองของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," สะพาน. แผนกประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้จัดทำ.

สีหราชเคโซชัย, พลโท พระยา. รวมเรื่องกรุงสยามประกาศสงครามต่อประเทศ
เยอรมันและออสเตรีย ฮังการี 22 กรกฎาคม 2460. พระนคร: พลโท
พระยาสีหราชเคโซชัย จัดพิมพ์, 2460.

เสลา เรขะรุจิ. ประสบการณ์ 34 ปีแห่งประชาธิปไตย. พระนคร: แพร่พิทยา,
2509.

หนังสือที่ระลึกคล้ายวันสถาปนากระทรวงมหาดไทย 1 เมษายน 2508. พระนคร:
โรงพิมพ์ทองถิ่น, 2508.

เหรียญ ศรีจันทร์, ร.ศ. และเนตร พูนวิวัฒน์, ร.ศ. เรื่องปฏิวัติครั้งแรกของไทย
โดยสังเขป ร.ศ. 130. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ศ. เหรียญ
 ศรีจันทร์ วันที่ 6 พฤศจิกายน 2514.

อมรรตวนารักษ์, จมื่น (แจ่ม สุนทรเวช). ดุสิตธานีเมืองประชาธิปไตยของพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เรียบเรียงตามมติคณะกรรมการเรื่อง
 ดุสิตธานี หอสมุดแห่งชาติ พิมพ์ในงานพระบรมราชานุสรณ์ 10-12 พฤศจิกายน
 2513.

อุดม ประมวลวิทย์. 100 เจ้าฟ้าและเสนาบดี. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา,
 2505.

บทความจากวารสารและหนังสือพิมพ์

"คำแถลงการณ์จากกรมเสนาธิการทหารบก," หนังสือพิมพ์สยาม (สยามออบเซอร์-
เวอ์) เล่ม 44 (วันพุธที่ 14 กรกฎาคม 2463): 2-3.

ชุมพร เขตอุดมศักดิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. "ความเจริญแห่งราชธานี,"
ดุสิตสมิต เล่ม 6 ฉบับพิเศษ (2463): 33.

ณรงค์ พ่วงพิศ. "ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนจีนในประเทศไทย ในรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 1
 ฉบับที่ 3 (เมษายน 2515).

บทบรรณาธิการ. "ปฐมพจน์," วารสารนคจราษฎร์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (วันพฤหัสบดี
 ที่ 1 เมษายน 2469).

บทบรรณาธิการ. "เรากำลังก้าวหน้าหรือถอยหลัง," หนังสือสยามปริทัศน์ ปีที่ 2
 ฉบับที่ 3 (24 กรกฎาคม พ.ศ. 2470): 37.

ประพัฒน์ จันทวีรัช, พลเรือตรี. "จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์-
วรพินิต ผู้ทรงวางรากฐานงานบริหารให้ทหารเรือ," นาวิกศาสตร์ ปีที่ 52
เล่ม 10 (ตุลาคม 2512): 9.

รุ่งตะวันออก. "อย่าเพื่อสลใจ," หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (8 เมษายน
2469): 9.

"หนังสือของ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีไปยังสมุหเทศาภิบาลทุกมณฑลและสมุหพระ-
นครบาล คราน้อยที่ 59/4806 ลงวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2473,"
เทศาภิบาล เล่ม 30 ฉบับที่ 2 (2472): 56-58.

วิทยานิพนธ์

จิตรารักษ์ ไชยกันทา. "การจัดราชการทหารในรัชสมัยสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ. 2468-2477)." วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2520.

แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ. "การปรับปรุงกองทัพบกของไทยตามแบบตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ.
2394-2475." วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

ไพฑูริย์ มีกุล. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลอิสานสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
สรรพสิทธิประสงค์ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ พ.ศ. 2436-2453." วิทยานิพนธ์
เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต,
สิงหาคม 2515.

ภารดี มหาพันธ์. "การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-
อยู่หัว." วิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

มลิวัดย์ คงเจริญ. "บทบาทและกิจการทหารเรือไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์." วิทยา-
นิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มีชนา เกษกมล. "การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องการ เมืองการปกครองใน
รัชกาลที่ 6 (2453-2468)." วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย.

ราตรี วานิชลักษณ์. "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ พ.ศ. 2405-2460."
วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัลย์วิภา จรุงโรจน์, มล. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมือง
ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)." วิทยา
นิพนธ์แยกประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

สมพล ศิลปวุฒิ. "บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและ
ผลที่ประเทศไทยได้รับ." วิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2514.

สุวดี เจริญพงศ์. "ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการ
เคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยม ก่อนการเปลี่ยนแปลง
การปกครอง พ.ศ. 2475." วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, 2519.

ไมโครฟิล์มจากประเทศอังกฤษซึ่งเก็บอยู่ ณ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. สถาบันไทยคดีศึกษา. F.O. 371/2467 Attitude of
Siam in War Time, from Mr. Dering to Sir Edward Grey,
Jul. 30, 1951.

• F.O. 371/2467 Alleged Siamese Official Conspiracy
to remove reigning monarch, from Mr. Dering to Sir Edward
Grey, Sept. 1, 1951.

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. สถาบันไทยคดีศึกษา. F.O. 371/2757 German in Siam, from Mr. Dering to Sir Edward Grey, Feb. 27, 1916.

..... F.O. 371/3028 Rumours of internal dissension in Siam, from Dering to Balfour, No. 34 secret, Feb. 26, 1917.

..... F.O. 371/5371 Future Succession to the Throne of Siam, from Seymour to Earl Curzon, June 17, 1920.

..... F.O. 371/5372 Appointment of Prince of Nakawn Sewan as Chief of General Staff of Siamese Army, from Seymour to Curzon, June 28, 1920.

..... F.O. 371/10973 Political and Financial in Siam, from Greg to Chamberlain, Nov. 6, 1925.

..... F.O. 371/15532 Political crisis in Siam, from Mr. Dormer to Mr. Arthur Handerson, June 12, 1931.

..... F.O. 371/16261 The Situation in Siam, from Dormer to John, Sept. 21, 1932.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Thawatt Mokarapong. History of the Thai Revolution: A Study in Political Behaviour. Bangkok: Chalermnit, 1972.

Thompson, Virginia. Thailand the New Siam. New York, 1941.

Smith, H. Warington. Five Years in Siam 1891-1896. London: 1898.

Wyatt, David K. The Politics of Reform in Thailand. Bangkok:
Thai Wattana Panich, 2512.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

พระนามพระโอรส และพระธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

สกุลบริพัตร

พระโอรสและพระธิดา ซึ่งเกิดจาก หม่อมเจ้าประสงค์สม (ไชยันต์)

1. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย จุมภฏพงษ์บริพัตร กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต
(สิ้นพระชนม์ 15 กันยายน 2502)
2. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง ศิริรัตนบุษบง คិតกุล
3. "-----" "-----" สุทรวงศ์วิจิตร
4. "-----" "-----" พิสิฐสมสมัย กิติยากร (สิ้นพระชนม์
23 กุมภาพันธ์ 2517)
5. "-----" "-----" จุไรรัตนศิริมาน โสณกุล
6. "-----" "-----" จันทรวงศ์มณี สวัสดิวัฒน์
7. "-----" "-----" (ไม่ปรากฏพระนาม - สิ้นพระชนม์
4 ธันวาคม 2462)
8. "-----" พระองค์เจ้าชาย ปรียชาติสุขุมพันธ์ (สิ้นพระชนม์
29 พฤษภาคม 2465)

พระโอรสและพระธิดา ซึ่งเกิดจาก หม่อมสมพันธ์ (ปาดกะวงศ์ ณ อยุธยา)

9. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง อินทุรัตนา
10. "-----" พระองค์เจ้าชาย สุขุมานันท์

(จาก จุฬาลงกรณราชสันตติวงศ์ พระนามพระราชโอรส ธิดา และพระราช

นัดดา. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ทวนหญิงพรรณเพ็ญแข กฤตากร 11 กันยายน
2517, หน้า 38 - 41.)

ภาคผนวก ข.

คัดตอนจากราชทัตตเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไป
ยังสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ขณะทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศเยอรมนี

ที่ 2/353

พระที่นั่งบรมมาตมณเฑียร

วันที่ 17 พฤศจิกายน ร.ศ. 119

ถึงชายบริพัตร, ค่ายพ่อไคร้รับหนังสือลงวันที่ 14 ตุลาคม ทั้งได้เห็นหนังสือแนบ
แน่มากับแม่จึงรีบตอบเสียให้ทันใจ

ในการที่จะกลับมาขึ้นเป็นการสมควร พ่อก็ใจอยากจะได้พบ เขาเป็นอนุญาติ
ให้มาตามกำหนดที่ว่า

ความคิดที่จะคิดเรียนให้ตลอดไปนั้นเห็นด้วย เกือบจะย้ายครั้ง ๆ กลาง ๆ มา
ไม่เป็นได้เป็นพายเป็นอยู่คนเดียว แต่เพียงความจริงนั้น ในเวลานี้ในเมืองไทยเราครึ่งหนึ่ง
ก็ยังคิดว่าไม่มีความรู้เลย เมื่อกลับมาคงจะเห็นว่า ความซัดคนของเราเป็นอย่างไร
ถ้าจะเปรียบค่ายเรือก็เหมือนกับเมื่อก่อนเขาขึ้นตั้งไว้ในอู่ คงอยู่แต่รูปเรือ ท้องนั้นบูร่ว
จวนจะลอยน้ำไม่ได้ เมื่อจำเป็นต้องขึ้นลงน้ำ ก็เอาโคลนปะแทนชั้น คนพายก็ไม่เป็น
คนหนึ่งยกคนหนึ่งจ้วงตุม ๆ คิม ๆ น้ำก็เชี่ยวลมก็จัด เวลาว่าง ๆ ค่อยๆ เปลี่ยนไม้ไปที
ละแผ่น 2 แผ่น ตอกหมันยาขึ้นพอเป็นรูป แต่คนที่พายล้วนแต่เป็นโรคภัยต่าง ๆ ตามอก
บ้าง หูหนวกบ้าง การที่จะหาผีพายให้เต็มลำเป็นการยากอย่างยิ่ง ถ้าจะถามว่าเมืองไทย
ทำไมจึงได้ช้ากว่าญี่ปุ่น ก็คงว่าเพราะเหตุที่มันเป็นเช่นนี้แหละ

ข้อซึ่งไกลเกลียดว่า ถึงจะเป็นทหารจะใช้การพลเรือนก็ต้องทำนั้น คนอย่างเช่น
เจ้า ถึงจะว่าไม่ชอบการพลเรือนอยากจะเป็นแต่ทหาร มาถึงบ้านเข้าต้องทำการพลเรือน
เอง เพราะที่จะคิดการทหารไม่ให้เกี่ยวกับการพลเรือนได้เป็นไม่มี เมื่อจะจัดการทหารไป
ไม่สะดวกได้ตั้งความปรารถนาก็คงต้องหันมาทำการพลเรือนเพื่อออกหนุนแก่การทหาร ข้อ
นี้พ่อไม่ได้มีความวิตักถกนึกเดียว แต่เป็นการที่อยู่ที่ได้ฝึกไว้เสียแต่ก่อน เมื่อเวลาเล่าเรียน

จะได้เอาใจใส่ในการพลเรือนไว้บ้าง แต่ความวิจิตรข้อ 1 เจ้าจะรู้ดาไม่ไม่ทราบ ในเรื่องที่มีผู้ถือว่าการทหารดีที่สุด พลเรือนไม่ดี อีกพวกหนึ่งถือว่าการทหารไม่มีประโยชน์อะไรพลเรือนต้องการมาก เมื่อพ่อโคกด้บมาจากยุโรปแล้วได้ยืนยันต่อแม่ว่าขออย่าให้ความวิศกอันใด ที่เป็นทหารนั้นดีมากกว่าพลเรือนเพราะอาจจะเรียนได้ทั้ง 2 อย่าง แต่ได้วิจิตรไว้ว่า บรรดาคนที่ เป็นเจ้าฟ้า ควรจะต้องเป็นทหาร เพราะเหตุว่าที่จะประมาณว่าเมืองไทยในภายหน้าจะไม่มีเวลาเป็นคอนสติทิวแนลไม่ได้ถ้าหากว่าจะเลิกเจ้านายรับราชการในหน้าที่พลเรือนเมื่อใด เจ้าฟ้าและจะหลุดไปก่อนไม่มีอะไรทำ ถ้าหากว่าเป็นทหาร อยู่คงจะได้เป็นทหารอย่างเจ้านายฝรั่ง อีกประการหนึ่งการในเมืองไทยเดี๋ยวนี้กลับกันกว่าแต่ก่อนแต่มีโชกอนที่เดียว เพราะก่อนที่เดิวนั้นการทหารเป็นสิ่งสำคัญ สำหรับป้องกันศัตรูภายนอก เจ้านายยอมเป็นทหารมาก ภายหลังแล้วเป็นขบถไม่ยอมให้ผู้ใดไปแตะต้อง การข้างฝ่ายทหารจึงได้ทำการอยู่แต่ข้างฝ่ายพลเรือน ภายหลังมาการฝ่ายพลเรือนเป็นสิ่งสำคัญขึ้นในเวลาบ้านเมืองสงบเรียบร้อย เจ้านายก็กลายเป็นต้องถูกกันจากราชการฝ่ายพลเรือน เลยแกลงอยู่เปล่า ๆ มาบัดนี้เจ้านายทำการฝ่ายพลเรือนมาก เพราะเหตุว่าเป็นผู้ที่แกลงอยู่เปล่า ๆ ตามธรรมเนียมเดิม พ่อเห็นว่าถ้าให้ทำการจะดีใจ และจะเป็นพาหนะอันแข็งแรง จึงเอาเจ้านายเข้าในการพลเรือน เพราะเหตุว่าพ่อเป็นคนไม่มีใภย มีเวรแก่ผู้ใด ไม่กลัวใครจะคิดขบถ เพราะเชื่อว่าปราบแล้วด้วยความเย็นจึงได้เอาเข้าใช้ ก็นับว่าเป็นพาหนะอันดีที่จะทำให้ความประสงค์สำเร็จได้ เวลานี้ก็เป็นเวลานิยมการพลเรือน จึงมีผู้เห็นการพลเรือนเป็นดี เพราะเขาต้องการแต่ตัวขึ้นเดี๋ยวเสมอมา แต่พ่อคิดเห็นว่า ถ้าการพลเรือนบริบูรณ์เขาจนถึงออกแดนใจสะควกในภายนาการทหารจะกลับเป็นดี แต่คนอย่างเช่นชั้นเจ้า พลเรือนคงยังเป็นดีอยู่มาก แต่ถ้าหากว่าสืบไปภายหน้าไม่มีตัวพ่อแล้วการพลเรือนยังคงคืออยู่เช่นนี้ ถ้าหากว่าเป็นที่รังเกียจคงจะไม่ได้ทำการพลเรือน ถ้ามีวิชาฝ่ายทหารไว้ทหารนั้นและจะเป็นที่ดี ที่ว่าทั้งนี้ไซ้จะมุ่งหมายว่าต่อไปภายหน้าจะมีความแตกร้างหมองหมางกันก็ไม่คิดเห็น เพราะพ่อจงท่องนักรว่าได้ทำตัวอย่างไว้ที่คั้งแต่เกิดมาเป็นกรุงศรีอยุธยา ยังไม่มีเวลาใดเวลาหนึ่งซึ่งเจ้าแผ่นดินกับเจ้านายเป็นไมตรีกันดีขึ้นไปกว่านี้ ที่จะกลับกลายเป็นอย่างอื่นไปได้ง่าย ๆ นั้น ก็จะมีอย่างเดี๋ยวกแต่เป็นเวลา

พิชิตาเมืองไทยจะสูญ ขอจบเรื่องความเห็นไว้เท่านี้ที่

.....

จุฬาลงกรณ์ ปร.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

หนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เมื่อแรกทรงดำรงตำแหน่ง ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ เรื่อง
การจัดระเบียบการบังคับบัญชากรมทหารเรือ พ.ศ. 2446

ที่ 11/1534

ที่ว่าการกรมทหารเรือ

วันที่ 29 กุมภาพันธ์รัตนโกสินทรศก 122

ขอเดชะฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยลักษณะปกครองแลวิธีแบ่งหน้าที่บังคับบัญชาในกรมทหารเรือตามที่เป็น
ไปอยู่ทุกวันนี้ั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้พิจารณาเห็นว่ายังเป็นการก้าวก่ายปะปน
กันอยู่เป็นอันมาก แลเป็นการเหลือยากกว่าแรงอยู่บางแห่ง จึงยังไม่เป็นวิธีที่จะนำไปสู่
ความเจริญได้ จำจะต้องจัดระเบียบการบังคับบัญชาขึ้นใหม่โดยเร็ว จึงได้ดำริห์การที่จะ
จัดต่อไปดังนี้ คือ

ก) กรมบัญชาการกลาง มีผู้บัญชาการกรมทหารเรือเป็นประธานมีหน้าที่บังคับ
บัญชาแลปกครองรับผิดชอบในสรรพราชการซึ่งเกี่ยวกับกรมทหารเรือทั่วไป แลจะได้
แบ่งกรมบัญชาการกลางเป็น 3 แผนก คือ

1) กรมปลัดทัพเรือ มีปลัดทัพเรือเป็นหัวหน้าแลผู้ช่วยปลัดทัพเรือเป็นรองมีหน้าที่
ที่รวบรวมหนังสือไปมาของกรมทหารเรือ นำเสนอบริการแลเก็บเป็นบันทึก กับมีหน้าที่
รับคำสั่งผู้บัญชาการไปสั่งการต่าง ๆ ได้ตามแต่ผู้บัญชาการจะสั่งเป็นครั้งคราว กับมีหน้าที่
บังคับบัญชากองแพทย์แลโรงพยาบาล

2) กรมยกรบัตรทัพเรือ มียกรบัตรทัพเรือเป็นหัวหน้าแลผู้ช่วยยกรบัตรเป็นรอง
มีหน้าที่อำนวยการแลตรวจตราควบคุมการเบิกจ่ายแลซื้อหาสิ่งของโดยตลอด แลจะได้แบ่ง
กรมยกรบัตรเป็น 4 แผนกดังต่อไปนี้ คือ 1 เวรเงิน 2 เวรสรรพาวุธ 3 เวรยุทธภัณฑ์
แลยุทธอากรณ์ 4 เวรเสบียง แลเลี้ยง

3) กรมทเบีฬพ มีเจ้ากรมทเบีฬพเป็นหัวหน้า มีหน้าที่อำนวยการติดตามคนเข้า
รับราชการแลถือใบอนุญาตเบีฬพคนสังกัดกรมทหาร เรือแลมีหน้าที่อำนวยการพิจารณาความ
ต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับคนกรมทหาร เรือในกรุงเทพฯ, ทั้งรับผิดชอบในการคุมขังผู้ต้องโทษ
ในกรุงเทพฯ, แลตามหน้าที่อันนี้กรมทเบีฬพจะไ้แบ่งเป็น 4 แผนก คือ 1 เวรทเบีฬพ
กรุงเทพฯ, 2 เวรทเบีฬพหัวเมือง 3 เวรพิจารณา 4 เวรคุมขัง

ในการบังคับบัญชาทหารจะไ้แบ่งเป็นสาขาออกเป็น 4 กรมดังต่อไปนี้ ซึ่งต่าง
กรมต่างขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการทหารเรือ คือ

ข) กรมบัญชาการเรือกลแลป้อม มีรองผู้บัญชาการกรมทหารเรือเป็นผู้บัญชา
การกรมแลมีปลัดกรม 1 ยกรบัตรกรม 1 มีหน้าที่บังคับบัญชาบรรดาทหารประจำเรือกลแล
ป้อม อำนวยการฝึกหัดในกระบวนรบทางเรือแลป้อมแลในการเดินเรือ แลรับผิดชอบในการ
รักษาบรรดาเครื่องสรรพาวุธ เครื่องยุทธรณ์ทัพยากรณ์ซึ่งอยู่ในเรือหรือป้อมนั้น ๆ กับ
รักษาเรือแลป้อมซึ่งอยู่ในบังคับ คือ

1) บรรดาเรือกลไฟขนาดใหญ่ทั้งเรือรบแลเรือพาหนะ ต่างลำต่างขึ้นอยู่ใน
กรมบัญชาการนี้โดยตรง

2) กองเรือกลไฟเล็ก มีผู้บังคับการเรือกลไฟเล็ก ขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการเรือ
กลแลป้อม

3) บรรดาป้อมทั้งปวง ต่างป้อมต่างขึ้นอยู่ในกรมบัญชาการเรือกลแลป้อมโดย
ตรง

4) กองช่างกล มีหน้าที่ตรวจเรือแลแนะนำในการซ่อมเรือกับมีหน้าที่ฝึกหัดช่าง
กลสำหรับประจำเรือต่าง ๆ 5) กองทหารระเบิดต่าง ๆ

ข) กรมบัญชาการทหารขึ้นบกในกรุงเทพฯ, มีผู้บัญชาการ 1 ปลัดกรม 1
ยกรบัตรกรม 1 มีหน้าที่รับผิดชอบในการบังคับบัญชาแลปกครองบรรดาทหารที่ไม่ประจำเรือ
แลป้อมคือทหารที่อยู่บกแลลงเรือเป็นปีพายชั่วคราว กับมีหน้าที่อำนวยการโยธาแลการซ่อม
แซมต่าง ๆ กับมีหน้าที่จัดแลรักษาพาหนะเรือพายแลแจว จะไ้แบ่งเป็น 5 กองดังต่อไปนี้
คือ

- 1) กองพาหนะ ซึ่งแบ่งเป็น 2 แผนก คือกองรักษาเรือ 1-แลกองทหาร 1
- 2) กองช่างเหล็ก
- 3) กองช่างไม้
- 4) กองช่างเย็บ
- 5) กองอุ

ค) กรมยุทธศึกษา มีเจ้ากรม 1 ปลัดกรม 1 ยกรบัตร 1 มีหน้าที่บังคับบัญชาโรงเรียนนายเรือ อำนวยการแลเรียบเรียงแบบเรียนต่าง ๆ กับมีหน้าที่เก็บแลอำนวยการเขียนแลพิมพ์แผนที่ ซึ่งจะได้นำใช้ในการเดินเรือ แบ่งการบังคับบัญชาเป็น 2 แผนก คือ

- 1) กองโรงเรียนนายเรือ
- 2) กองแผนที่

ค) กรมบัญชาการทหารชายทะเล มีผู้บัญชาการ 1 ปลัดกรม 1 ยกรบัตร 1 มีหน้าที่บังคับบัญชาแลปกครองบรรดาทหารตามหัวเมืองชายทะเล กับจะได้จัดกองพิจารณาสำหรับกรมนี้ขึ้นในภายหน้าอีก 1 กองด้วย แต่ส่วนวิธีแบ่งกองนั้น ในขณะนี้ต้องให้คงไปตามเดิมก่อน ต่อเมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้ไปตรวจการเองแล้วจึงจะจัดการต่อไปได้

ตามวิธีซึ่งได้แบ่งหน้าที่ตั้งที่กราบบังคมทูลมานี้ ในตำแหน่งผู้บังคับบัญชา ข้าพระพุทธเจ้าได้กะไว้แต่ชั้นหัวหน้าก่อน คือกรมปลัดทัพไม่มีตัว เป็นอันว่าพระยาเพชรบูรณ์ทำการไปในหน้าที่ปลัดทัพก่อน ยกรบัตรทัพแลผู้ช่วยคงเดิม เจ้ากรมทเบียงคงเดิม ส่วนกรมบัญชาการเรือกลแลป้อมนั้น จะให้อยู่ในบังคับของรองผู้บัญชาการ ตั้งได้กราบบังคมทูลมาข้างต้นแล้ว แลจะได้จัดให้นายเรือเอกหลวงประดิษฐนาวายุทธเป็นปลัดกรม เพราะได้เคยบังคับบัญชาอยู่แต่เดิมแล้วแลเป็นผู้รู้วิชาการเรือ ส่วนกรมบัญชาการทหารขึ้นบกในกรุงเทพฯ นั้น จะได้จัดให้พระยาราชสงครามเป็นผู้บัญชาการแผนกกรมยุทธศึกษาจะได้ถอนตำแหน่งเสนาธิการทหารเรือเสีย ให้นายเรือเอกผู้ช่วย หม่อมไพชยนต์เทพเป็นเจ้ากรม ส่วนการบังคับบัญชาทหารชายทะเลนั้น ให้นายพันโทพระวิชิตรไชยศักดิ์อาวุธเป็นไปตามเดิม ในส่วนตำแหน่งชั้นรองลงไปนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจะได้รับใส่เกล้าฯ จัดเปลี่ยนแปลงในภายหลัง

ตามที่ไกรยบมิ่งคมทูลมาทั้งปวงนี้ ในเวลานี้เห็นด้วยเกล้า, ว่าถึงเวลาที่จะ
จัดได้แล้ว ทั้งบรรดาข้าราชการชั้นหัวหน้าก็ยินยอมพร้อมใจกันให้เป็นไปตามนี้ เพราะฉะนั้น
ถ้าทรงพระราชดำริห์ชอบด้วยแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะได้รับใส่เกล้า, จัดให้เป็นไปตามนี้
ทุกประการ ต่อเมื่อภพร่องแห่งใดในภายหลัง จึงจะได้คัดแปลงตามสมควรแก่เหตุการณ์

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า, ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า ปริพัตร

ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ

(จาก นจช. ร. 5 ก. 14/39 พแนงปกครอง กรมทหารเรือ)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนผังการจักระเบียนการบังคับบัญชากรมทหารเรือ

พ.ศ. 2449

กรมทหารเรือ

กรมบัญชาการกลาง

-กรมปลัดทัพเรือ (Central office) แผนกหนังสือ แผนกบันทึก แผนกรับส่ง แผนกบัญชานายทหาร กองแพทย์ทหารเรือ -กรมยกรบัตรทัพเรือ (Pay Master) แผนกเก็บรักษาเงิน แผนกบัญชีกลาง แผนกเงินเคื้อน แผนกค่าใช้สอยการจร แผนกยุทธภัณฑ์ 5 คสิ่ง -กรมทะเบียนทหารเรือ (Recruiting) แผนกเวรทะเบียนกรุงเทพฯ แผนกเวรทะเบียนหัวเมือง แผนกเวรพิจารณา แผนกเวรคุมขัง ชาวหลวง(สี่สี่)ตามเมืองต่าง ๆ	-กรมทหารเรือฝ่ายบก (Bangkok Naval Station and Dockyard) กองอู่ กองช่างเหล็ก กองช่างไม้ กองนักเรียนช่างกล โรงน้ำแข็ง กองตรวจ กองรักษาพาหนะ กองเสบียง กองพันพาหนะ(4กองร้อย) -กรมยุทธศึกษา (Education) กองโรงเรียนนายเรือ กองแผนที่ทะเล กองสารวัตรสรรพาวุธ	-กรมเรือกลและป้อม (Fleet) กองเรือกลไฟชั้นที่ 4 เรือพระที่นั่งมหาจักรี เรืออนุภรรษการ เรือพาลีรังทวีป เรือสุกรีพรองเมือง เรือยงยศโยชิตยา เรือมรชาวลิตสวัสดิ์ เรือเทวาสรราม เรือปราบปรบภัย เรืออูทัยราชกิจ ป้อมแสงไฟ ป้อมดีเสื้อสมุทร ป้อมเสื้อขนเล็บ ป้อมพระจุลจอมเกล้า กองโรงเรียนพลทหารเรือ สมุทรสงคราม กองโรงเรียนพลทหารเรือ สมุทรสาคร -กรมทหารเรือชายทะเล (Coast Stations) กองพันทหารเรือชายทะเล กองร้อยที่ 1-4 บางพระ กองร้อยที่ 5 ระยอง กองร้อยที่ 6 แกลง กองร้อยที่ 7 ชลบุรี

หมายเหตุ :-

1. กรมคลังพัสดุและกรมคลังเงินรวมกันเป็น กรมยกรบัตรทัพเรือ
2. กรมชำระผล เปลี่ยนเป็นกรมทะเบียนทหารเรือ
3. กรมทหารเรือฝ่ายบก ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446
4. กรมทหารเรือชายทะเล ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446
5. กรมยุทธศึกษา ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446

ภาคผนวก จ.

คัดตอนจากหนังสือของเสนาบดีกระทรวงทหารเรือที่ 8/2460 ลงวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การจัดตั้ง บริษัทพาณิชย์นาวีสยาม

"ตามที่ได้อรรถรุกรูณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารเรือจัดการจับและยึดเรือของศัตรูเป็นเรือเชลยแล้วนั้น ได้ทำไปโดยมิได้เลือกเฟ้นว่าเรือชนิดใด จะเป็นเรืออันพึงต้องริบไต่ตามธรรมเนียมระหว่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นการง่ายแก่เจ้าหน้าที่ ซึ่งอย่างต่ำจะต้องจับกุมศัตรูที่อยู่ในเรือนั้นอยู่แล้ว ส่วนการที่จะพิจารณาทอไปในศาลทรัพย์สินเชลยนั้นคงจะมีผลต่างกันเป็น 3 ประเภท คือ 1) เรือกลไฟขนาดใหญ่ อันเป็นเรือบรรทุกสินค้าหรือรับคนโดยสารมีกำลังพอที่จะไป แลเจ้าของเคมไคไซ้ไปมาอยู่กับอ่าวท่าเรือ ทางประเทศข้ามท้องทะเลหลวงเหล่านี้ คงจะได้ริบเป็นเรือพิฆาตโดยชอบด้วยกฎหมาย เป็นแน่ 2) เรือกลไฟขนาดย่อม ซึ่งเจ้าของเคมไคไซ้เพียงในการลำเลียงถ่ายสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับเกาะสีชัง หรือไซ้เพียงจูงเรือลำเลียงจำพวกไม่มีกำลังเดินไต่เอง เหล่านี้ เป็นปัญหาซึ่งอัยการผู้จะเป็นโจทก์ชั้นต้นจะได้วินิจฉัยชี้ขาดเสียก่อนที่เคียว หรือสั่งให้ศาลวินิจฉัยชี้ขาดว่าเป็นเรืออันจะพึงริบไต่เป็นพิฆาตหรือไม่ 3) เรือลำเลียงจำพวกซึ่งไม่มีกำลังเดินไต่เองคงเป็นเรือที่จะริบเป็นเรือเชลยมิไต่ ตกเป็นทรัพย์สินสมบัติสามัญของศัตรู แลตกหน้าที่เจ้าพนักงานผู้พิทักษ์ทรัพย์สินของศัตรูจะได้เก็บงำรักษาต่อไป แลเรือประเภท 2 ที่ได้อรรถรุกรูณาแล้วนั้น ถ้าลำใดไคไซ้ขาดลงว่าไม่เป็นเรืออันจะพึงริบไต่คงต้องมอบให้แก่เจ้าพนักงานผู้พิทักษ์ทรัพย์สินศัตรูเช่นเดียวกัน

รวมเรือที่คาดคะเนเอาเป็นแน่ไคว่าจะตกมาเป็นราชสิทธิ์พิฆาตแลซึ่งเป็นเรือใหญ่นั้นไม่ต่ำกว่า 9 เรือ ส่วนเรืออื่น ๆ แม้จะริบมิไต่ก็ตาม รัฐบาลอาจเกณฑ์ใช้ราชการไคได้โดยมอบเงินค่าแลกเปลี่ยนซึ่งคิดเพียงเท่าราคาเคมไค แลหักค่าสึกหรอตามส่วนแล้วนั้นให้ไว้แก่พนักงานผู้พิทักษ์ทรัพย์สินศัตรู แลเมื่อจะนั้นแล้ว แม้ศาลก็หาไม่อำนาจที่จะสั่งให้ขายเรือ นั้นไคไม่ทั้งนี้ตามความเข้าใจ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้รับบรรยายจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมหลวงสรศักดิ์รัตนวิศิษฎ์ อธิบดีศาลฎีกา

การที่จะจัดต่อไป จึงมีปัญหาวารัฐบาลจะพึงปรารถนาเรือเหล่านี้ไว้ใช้เพียงใด ได้มีพระราชกระแสไว้ว่า ให้รอฟังความประสงค์ของรัฐบาลอังกฤษ ในข้อที่ เขาจะปรารถนาให้ช่วยเหลือในทางยอมให้ซื้อหรือให้เช่าขึ้นก่อน ในส่วนนี้ขอรับพระราชทานยกไว้ เพราะในชั้นนี้รัฐบาลอังกฤษยังมีใค้บอกกล่าวมาประการใด

ฝ่ายราชการทหารเรือ ถ้าได้เรือเหล่านี้ไว้ก็เห็นว่าเพิ่มพูนกำลังในส่วนเรือช่วยรบขึ้น เป็นอันมาก ซึ่งถ้าเทียบกับกำลังเรือรบที่มีอยู่เวลานี้ แลเมื่อไม่มีเหตุอันจำเป็นนึกปรกติขึ้นไปแล้วของเห็นว่าเหลือใช้เหลือสรวย ควรนำไปใช้ในทางอื่นที่จะเป็นประโยชน์ในการรับส่งสินค้าของบ้านเมืองเป็นเบื้องต้น ซึ่งเวลานี้จัดว่าเป็นความซัดของอันสำคัญอย่างหนึ่งในการค้าขายของกรุงสยาม

เหตุทั้งนี้ทำให้ข้าพระพุทธเจ้าทวนระลึกถึงพาณิชย์นาวี (Mercantile Navy) ของกรุงสยามซึ่งเวลานี้อยู่ในมือคนไทยแต่เพียงเรือเล็กน้อย ถึงแม้จะมีเรือสายหนึ่ง ซึ่งชักธงไทยและเป็นของบริษัทไทยก็คงเป็นไทยแต่ชื่อเท่านั้น ส่วนทุนรอนแลอำนาจจัดการก็อยู่ในมือชาวต่างประเทศเป็นพื้น นอกเวลานี้ก็มีแต่เรือต่างประเทศ

ประเทศซึ่งมีอาณาเขตคั่นถึงทะเล จัดว่าเป็นประเทศซึ่งเป็นท่าเด้าขายอันดี ท่องทะเลเป็นทางไปมาไค้สะดวกอย่างยิ่ง จึงคงถือว่าพาณิชย์นาวีเป็นเครื่องคมนาคมอันหนึ่งซึ่งรัฐบาลพึงต้องอุดหนุนทำนุบำรุง ไม่ต่ำกว่าทางคมนาคมทางบก ตามความเป็นไปแห่งพาณิชย์นาวีของกรุงสยามอะบัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามิไค้สงสัยเลยเลยว่าในวันหนึ่งรัฐบาลจะต้องคิดบำรุงจัดการขึ้นโดยประการใด ๆ ให้จำเริญขึ้นเป็นปีกแฉ่นตามควรแก่ส่วนที่ประเทศสยาม ไค้จำเป็นไปสู่ความเจริญแล้วโดยลำดับมา

ข้าพระพุทธเจ้าไค้รับพร ราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลความกิดอันนี้ไว้เพียงเล็กน้อยขึ้นหนึ่งแล้ว ก็ไค้หยั่งทราบโดยสำเนียงพระกระแสไว้ว่า การนี้เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งไค้มีพระราชประสงค์จำนงหมายอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าขอ

พระราชทานดูแล ถวายความเห็นในขั้นนี้ ต่อไปอีกว่า

(1) พม่าไทยยังไม่มีผู้ใดมีทุนรอนพอที่จะคิดจัดการเดินเรือสินค้าในท้องทะเลหลวงได้ โดยลงทุนสร้างเรือของตนเอง แม้จะคิดรวมทุนตั้งเป็นบริษัทในขั้นต้นก็คงต้องบกพร่องดังเช่นได้มีตัวอย่างมาบ้างแล้ว จึงเห็นด้วยเกล้า ว่าถ้าพ้นจากความช่วยเหลือของรัฐบาลในเบื้องต้น จะไม่มีหนทางสำเร็จขึ้นได้แม้เพียง เป็นรากเง้าอันเล็กน้อยแห่งพลิชัยนาวี ซึ่งจะมีต่อไป

(2) ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลดังนี้ มิได้หมายความว่ารัฐบาลจะมีเรือหลวงเที่ยวเดินสินค้าคงเช่นกาลปางก่อน ความคิดข้าพระพุทธเจ้านั้นขอให้ตั้งเป็นบริษัทในพระบรมราชูปถัมภ์ตามแต่จะอำนวยให้มีนามอย่างใด มีการเรียกทุน เชื้อบุญ ชาติคุณ ส่วนตามธรรมเนียม แต่ถาความนิยมยังไม่บังเกิดทุนรอนขาดตกบกพร่อง อยางใดรัฐบาลจะได้ให้ทุนช่วยเหลือตามเป็นผู้ถือหุ้น ส่วนการเดินเรือกระทรวงทหารเรือจะช่วยจัดหานายเรือและคนกล ซึ่งเป็นคนไทยบรรจู้ ให้อาจสามารถทำการเดินเรือได้โดยไม่ต้องจ้างฝรั่งแลให้รับเงินของบริษัทเพียงสมควร ซึ่งอาจจะจัดได้ให้เป็นจำนวน ค่ากว่าชาวต่างประเทศเป็นอันมาก

ทุนที่รัฐบาลจะได้ออกช่วยไปนั้น รัฐบาลคงได้ประโยชน์ในทางแย่งกำไรแลเมื่อมีกณนิยม จะขายหุ้นส่วนที่อยู่ในมือรัฐบาลต่อไปอีกก็ได้ ถ้าแลการนี้ได้ทำลงในระหว่างที่มีการสงครามที่เชื่อด้วยเกล้า เป็นอันแน่ว่าไม่มีขาดทุนเพราะเวลานี้กำลังซัดสนเรือเดินสินค้า และไม่มีชาวต่างประเทศผู้ใดจะหาเรือมาแข่งขันได้โดยง่าย ถ้าแลในการนี้ได้ตั้งมั่นเป็นปึกแผ่นโดยจำนวนเรือมากอยู่แล้ว แม้ในการข้างนาก็ย่อมเป็นการยากที่ผู้ใดจะคิดแข่งขัน

(3) บริษัทเดินเรือซึ่งจะตั้งขึ้นเป็นโครง แห่งพลิชัยนาวีสยามนี้ต้องจัดมิให้ทำการแลกได้แลกเปลี่ยน จนเกินเหตุแลเพราะเป็นบริษัทหลวง หรือบริษัทในพระบรมราชูปถัมภ์ ถ้ารัฐบาลยังคงมีทุนอยู่ในนั้นตราบใด ย่อมอำนวยได้ให้ทำการผ่อนผันออกทุนสินค้าของประเทศเป็นที่ตั้งยิ่งกว่าการค้า กำไรของบริษัท มีในการคิดการระวางเป็นต้น ซึ่งในขณะนี้

ยอมมีเวลาที่สินค้าชาวของประเทศสยาม จะออกไปสู่ราคานอกพระราชอาณาจักรไม่มีใครได้ เพราะเหตุเกี่ยวกับอัตราค่าระวางสูง เป็นต้น

(4) จำนวนทุนที่จะต้องลงนั้น ถ้าหากคิดเริ่มต้นทำการนี้ขึ้นในเวลาอื่น จำเดิมตั้งแต่การสร้างหรือซื้อเรือเป็นต้นไป แล้วจะต้องเป็นจำนวนเงินมาก ถ้าตั้งขึ้นในเวลา นี้ โดยพระราชทานเรือที่ขยหาที่จับไว้คราวนี้ และรัฐบาลขายเรือ ซึ่งจะได้แก่ที่ใช้นอก จากที่จะได้เก็บไว้ใช้เองนั้นให้แก่บริษัทนี้เพียงเท่าทุนแล้ว ก็คงต้องลงทุนไม่สู้มากนัก คือ เพียงค่าซื้อเรือเล็กแต่เพียงพอที่จะหมุนเวียนเป็นค่าใส่หุ่ยจ้างนายเรือลูกเรือแลใส่หุ่ยเคียน เรือเท่านั้น จึงทำให้เห็นควยเกล้าฯ ว่าไม่มีโอกาสใดจะเหมาะเท่าครั้งนี้ ถ้าพลาดโอกาส นี้ไปแล้วต่อไปข้างหน้าจะจัดทำให้สำเร็จได้โดยยากที่สุด

(5) การอำนวยความสะดวกบริษัทยอมเป็นการยากอันหนึ่ง ซึ่งจะต้องพึงคิดให้รอบคอบ เพราะในหมู่คนไทยเรายังมีน้อยคนนักที่อาจสามารถอำนวยความสะดวกบริษัทได้ซาพระพุทธรเจ้าไม่ สุ่มีความคุ้นเคยกับพวกพ่อค้าไทยผู้หนึ่งผู้ใดนัก แต่ก็เชื่อควยเกล้าฯ ว่าพอจะหาผู้สมควรตั้ง ให้ทรงคณะเป็นกรรมการอำนวยความสะดวก ขอรับพระราชทานถวายตัวอย่างเช่น หม่อมราช- วงศ์ สุวพรรณ ตรีวงศ์ ณ กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้การต่างประเทศ เป็นผู้อยู่ในท่าม กลางสินค้าสำคัญคือ สินค้าชาว แอไตทราบเกล้าฯ ว่า เคยได้ทำการเดินเรือเช่นนี้มากับ ทั้งไม่ปรากฏว่าเป็นผู้ค้าขายแลกเปลี่ยนเงินเหตุเกินควรหรือไกลขวางฝ่ายจีนก็คือ พระ- ยาชัยภักดิ์ราชเศรษฐี (ฮวด โชติพิภพคณะ) เป็นนิคาพระยาบริวารโกษากร มอญ โชติพิภพคณะ กับผู้ที่มีหลักฐานพอสมควร เช่นหลวงฤทธิ ธรรม์รณ (เจก แสงมณี) เหล่านี้ เป็นต้น ถ้า หากได้รับความชักชวนโดยชี้ให้เห็นความสำคัญแห่งการนี้ ก็น่าจะเต็มใจฉลองพระเดช- พระคุณ

(6) ส่วนที่ทำการของบริษัทนี้กับทั้งลูกค้าที่จะไว้สินค้าก็เห็นควยเกล้าฯ ว่ามีอยู่ พรอมแล้วคือ ท่าวงวินเซอร์นั้นเอง ซึ่งทราบเกล้าฯ ตามหนังสือพิมพ์ว่าเป็นของกรมพระคลัง ข้างที่

(7) นับตั้งแต่บริษัทนอร์ดเยอร์มันลอยด์ต้องหยุดการเดินเรือ เนื่องจากสงคราม

คราวนี้แล้วก็มีชาวต่างประเทศมุ่งเข้ามาจัดการเดินเรือหลายรายด้วยกัน การที่ยังไม่ทำ
 ไปได้เท่าใดนัก ก็เพราะในขณะนี้ยังหาเรือใช้ไม่ได้เท่านั้น ถ้าเสร็จการสงครามแล้วการ
 สร้างเรือเป็นไปไ้สะดวกเมื่อใดก็คงมีผู้พยายามเข้ามาเดินเรือตั้งหลักฐานอย่างเช่น
 บริษัทนอร์คเวย์รมันลอบคั้นต่อไป การที่ชาวต่างประเทศมีเรือเป็นจำนวนมากย่อมอาจ
 สามารถกำสินค้าเข้าออกของประเทศสยามไว้ในเงื้อมมือได้ควยอำนาจราคาการะวาง
 ประกอบทั้งเหตุอื่น ๆ อีกเป็นเอนกประการ ซึ่งจะเพิกเฉยเสียไม่ได้เลยว่าการเดินเรือ
 นี้ค้ายเกี่ยวเป็นการเมือง เมื่อนั้นแล้วยิ่งเห็นเป็นการจำเป็นที่จะต้องคิดตั้งบริษัทไทย
 ทำการนี้เสียเองให้เป็นกำลังใหญ่ และทำโดยวิธีอันยากที่ผู้อื่นจะเข้ามาแข่งขันประมูลได้
 ดังที่ไคกราบมังกมทูลมาแล้วนั้น

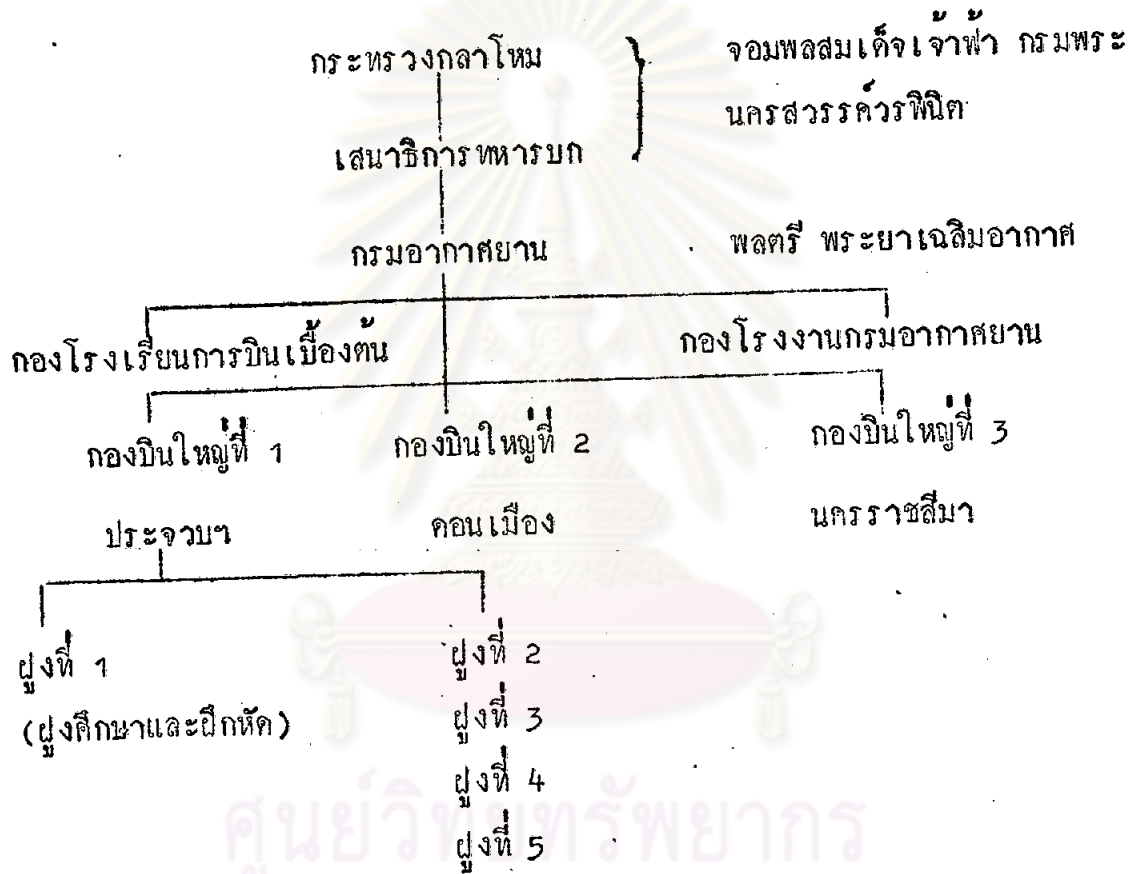
อนึ่งยุทธนาวิเศษชาติชนาวีเป็นเครื่องอาศรัย ซึ่งกันและกัน กล่าวคือยุทธ-
 นาวิรักษาคความสงบปราศจากภัยให้แก่ชาติชนาวี ส่วนชาติชนาวีสามารถช่วยเหลือควย
 กำลังเรือในเมื่อมีเหตุอันจำเป็นที่ฝ่ายยุทธนาวิ จะต้องการใช้เรือเหล่านั้น เพราะฉะนั้น
 เมื่อว่าควยราชการทหารเรือโดยเฉาะแล้ว ก็เป็นที่ปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้มีชาติชนาวี
 เป็นของไทยแท้

ทั้งนี้ข้าพระพุทธเจ้าขอรับ พระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาไว้ เพื่อเป็น
 ทางที่จะไคทรงสรร ราชคำวิโดยพระปรีชาญาณสืบไปและควยความเชื่อมั่นในผลดีแห่งการ
 นี้กอบควยโอกาสอันดีที่มีอยู่ในขณะนี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นควยเกล้าว่า ถาทรงพระราช
 คำริชอมควยแล้ว ไม่ควรรังรอพิงความประสงค์ของรัฐบาลอังกฤษก่อนที่ได้ยว เพราะ
 เมื่อมีเค้าเงื่อน เป็นโครงขึ้นแล้ว ย่อมเป็นหนทางที่จะปราณีประนอมให้สมประสงค์ซึ่งกัน
 และกันไคตามมากและน้อย โดยอาศรัยทางพระราชไมตรีพิเศษ ซึ่งเป็นราชสัมพันธ์
 ร่วมศึกกันอยู่ ณบัดนี้

ภาคผนวก ข.

การจัดกรมอากาศยาน

เมษายน 2469

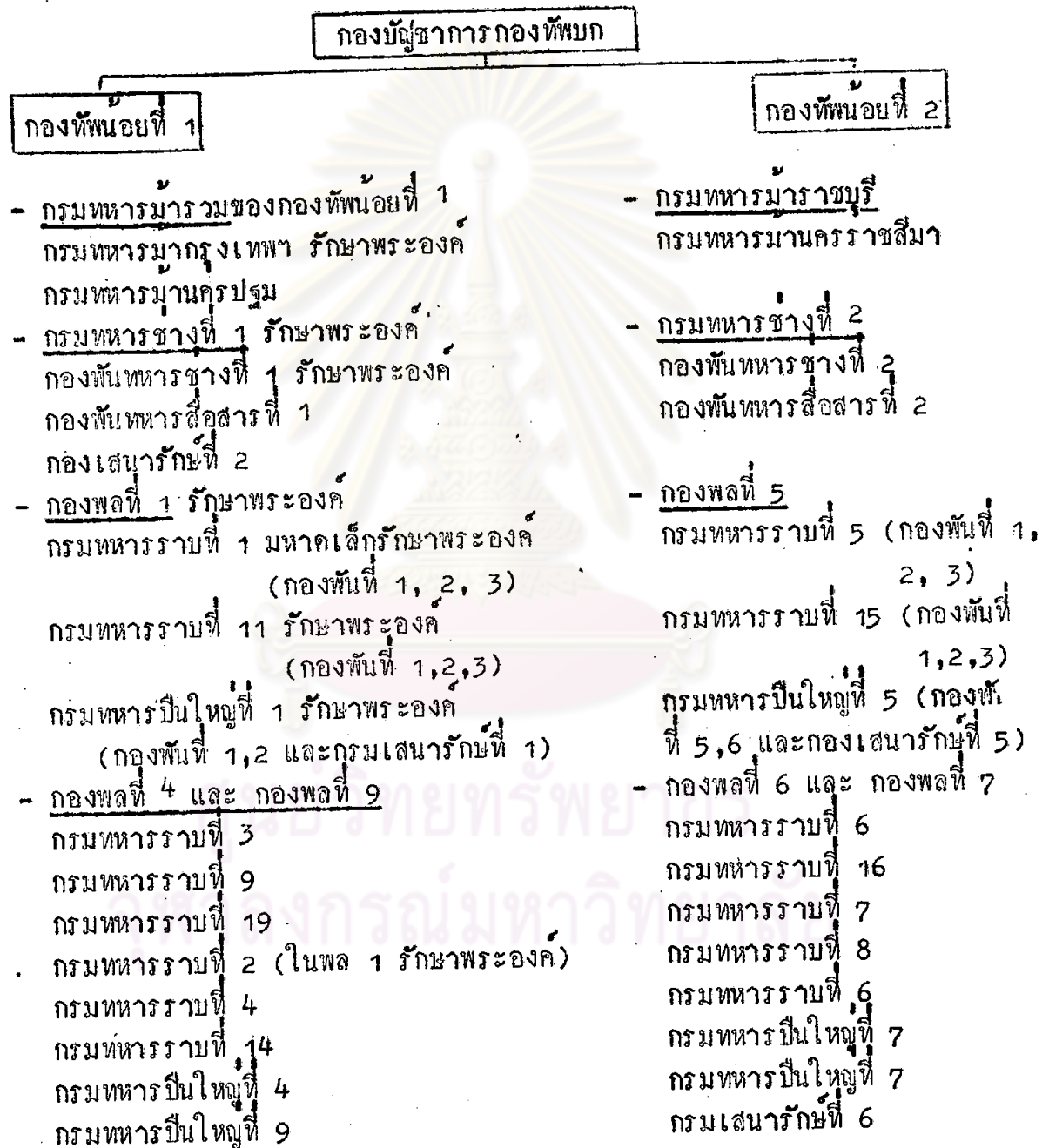

(จากหนังสือ ที่ระลึกกองทัพอากาศครบรอบ 50 ปี 27 มีนาคม 2508,

ม.ป.ท., ม.ป.ป.)

ภาคผนวก ข.

แผนผังการจัดราชการกองทัพบก พ.ศ.2470

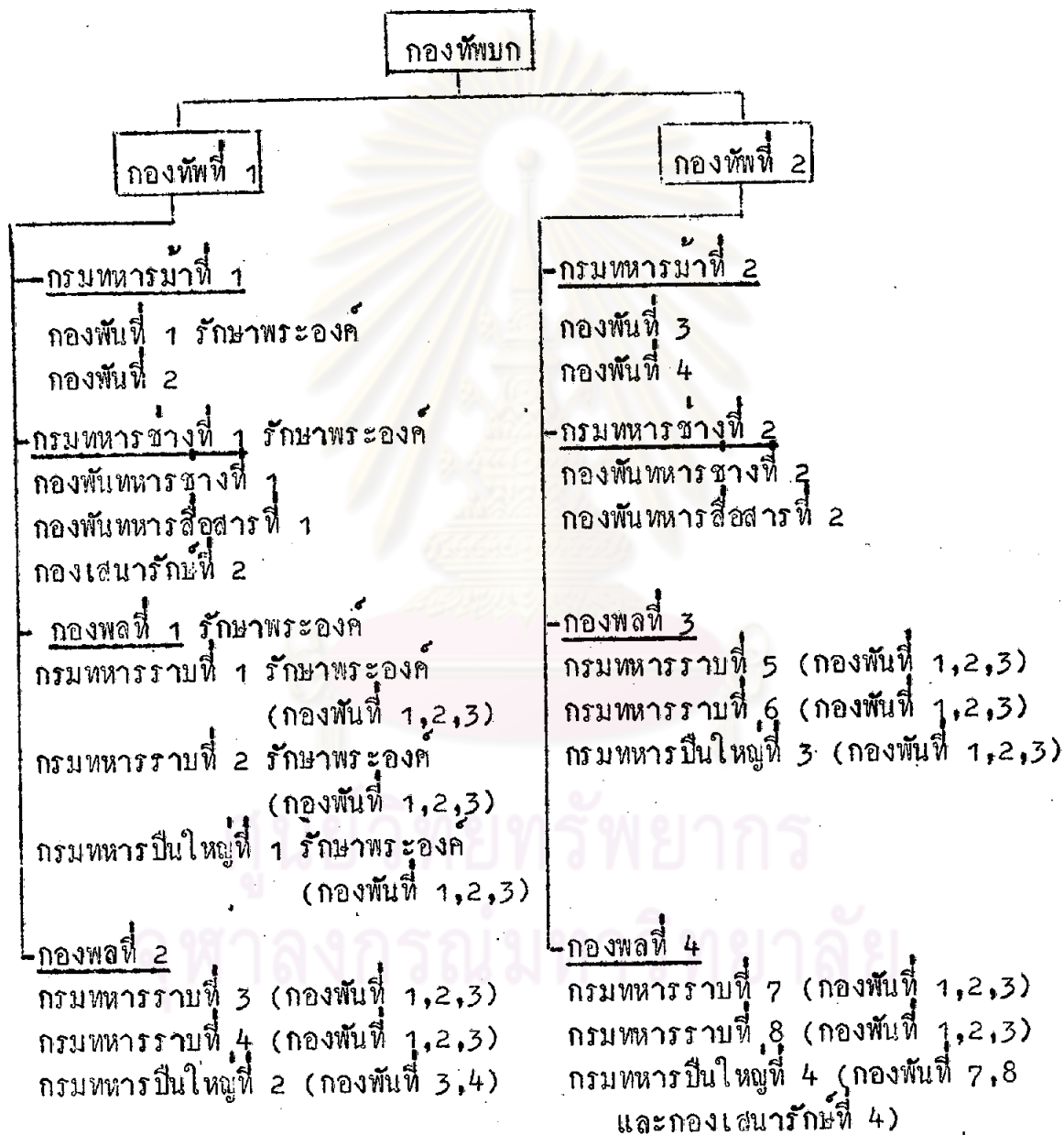

(จาก หจช. ร.7 ก.1/13 หนังสือกระทรวงกลาโหมที่ 2/238 (ฉบับ)

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กรมบังคับทูต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 7 เมษายน 2470.)

ภาคผนวก ช. (ต่อ)

การจัดราชการกองทัพบก พ.ศ. 2471

(กจ. ร.7 ค.1/22, คำสั่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม สำหรับนายทหาร
ชั้นสัญญาบัตร "เรื่องให้ดำเนินการเข้ารูปการจัดกองทัพบก ต่อจากคำสั่งของเสนาบดี ฉบับ
ลงวันที่ 30 เมษายน 2470.")

ภาคผนวก ๗.

พระคำรัสของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่มีต่อที่ประชุมสมุหเทศาภิบาล
ในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2473 เรื่อง พระราชบัญญัติเทศบาล

“...บัดนี้จะเปิดประชุมในระเปียบวาระ

เรื่องที่ 1 แผนกสาธารณสุข คือเรื่องพระราชบัญญัติเทศบาลของกระทรวงมหาดไทย ร่างพระราชบัญญัตินี้เมื่อท่านทั้งหลายได้เห็นได้อ่านเข้าคงตกใจ และคงจะเห็นพ้องกันว่า เป็นเรื่องใหญ่โตมาก ส่วนจะมีปัญหาว่าจะเป็นการบำรุงหรือไม่นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่า เป็น ถ้าจะว่าเป็นการบำรุงอาชีพของพลเมือง ก็เพล่าไปหน่อย เพราะเหตุว่าเป็นการบำรุงเกี่ยวกับความสุขและอนามัยของประชาชนเป็นหลักใหญ่ ก่อนที่จะปรึกษากันตามรายการแห่งพระราชบัญญัติ ข้าพเจ้าอยากจะใคร่แถลงความคิดบางอย่างให้ทราบไว้เป็นเครื่องประดับัญญา ค่ายเหตุที่คงจะมีผู้คิดเห็นว่า พระราชบัญญัตินี้ใหญ่โตเกินเหตุการณ์เกินความจำเป็นในเวลานี้ และอาจจะมีการคิดเห็นออกไปอีกว่า เมื่อมีพระราชบัญญัติขึ้นแล้วย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอันใหญ่หลวงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนที่ได้มีเสียงตกลงในกิจการที่จะบำรุงบ้านเมืองอย่างไรจ่ายเงินทองอย่างไร เช่นนี้นับว่าเป็นของใหญ่โตมากแต่แท้จริงควรจะระลึกว่าบรรดาความเจริญใดใดในบ้านเมืองเราที่ได้เกิดขึ้นมาแล้วแต่หลังจนกระทั่งในเวลาบัดนี้ รัฐบาลเป็นผู้ช่วยให้เป็นส่วนมากถ้าจะว่าอีกทีหนึ่งก็คือว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอวยพระราชนานโดยไม่มีการเรียกร้องเอาความเจริญเหล่านั้น นับว่าได้มีขึ้นแก่บ้านเมือง แก่ชุมชนชน และแก่ประชาชน เพราะเหตุว่าได้มาจากเมืองบน ไม่ใช่เพราะประชาชนโอบอานหรือเรียกทวงเอา ยกตัวอย่างเป็นต้นว่าการไปรษณีย์โทรเลข การรถไฟ การทอน้ำ การให้ความสุขแก่ประชาชนอื่น ๆ เหล่านี้ไม่มีใครได้เรียกร้องเอาเลย รัฐบาลมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นประธาน ที่ได้ทรงเห็นว่า ควรจะอวยให้แก่ประชาชน จึงได้จัดการมาแต่เมืองบนทั้งสิ้น ฐานของกิจการในบ้านเมืองเราที่อวยความเจริญ และก้าวหน้าแก่ประชาชนพลเมืองและประเทศนั้น ลงมาแต่เมืองบนเกือบทั้งสิ้น ข้าพเจ้าเห็นว่า เป็นทางการที่แปลกในโลกสันนิวาส ควรจะเป็น

ทางการที่คืออันควรมุขใจในบ้านเมืองของเรา เพราะฉะนั้นถ้าพิจารณาพระราชบัญญัติให้
ถวนที่จะเห็นว่า เป็นไปในทางหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการให้สิทธิแก่ประชาชนแต่อีกฝ่ายหนึ่ง ก็เป็น
การตัดเสรีภาพแห่งบุคคลลงไปด้วยบ้างเหมือนกัน ดูเหมือนจะเป็นส่วนมากอยู่ การตัดเสรี
ภาพเช่นนี้ก็เพื่อความเจริญที่จะพึงเกิดขึ้น กล่าวคือ ในประเทศทั้งหลายที่มีความเจริญอยู่
แล้วพอประมาณ และเมื่อเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ไม่ใช่ว่าความเสรีภาพของบุคคลจะมีมาก
ขึ้นไปตามลำดับด้วย ตรงกันข้าม จะต้องอยู่ในวงจำกัดเสียด้วยซ้ำ เพื่อประโยชน์แก่ประ
ชุมชน แปลว่า เอกชนเรียงตัวต้องยอมเสียสละเสรีภาพให้แก่ชุมชนส่วนใหญ่นี้ ซึ่งเป็นทาง
ของความเจริญเหมือนกัน

การเรื่องสุขาภิบาลตามที่เรียกอยู่ในเวลานี้ ต่อไปจะเรียกว่า เทศบาล ตาม
ร่างนี้ เป็นข้อที่มีผู้ปรารถนาและคิดกันอยู่มากมาย พระราชบัญญัติสุขาภิบาลตามที่ใช้อยู่
ใครบ่นอรรถว่า ยังไม่บริบูรณ์พอแก่ความต้องการในสมัยนี้ บางทีจะเป็นด้วยรัฐบาลใน
เวลาที่ออกพระราชบัญญัตินั้นมีความประสงค์จะทำแต่เพียงเป็นการทดลองให้เป็นการง่าย ๆ
ไว้ก่อนแล้วจึงค่อยเขยิบขึ้นไปภายหน้าก็อาจจะเป็นได้ ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่าได้ทำไปผิด
แต่อย่างไรก็ดี เป็นพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ที่ได้ทรง
พระราชดำริจัดตั้งขึ้น และส่อให้เห็นว่า พระองค์ทรงเห็นการณ์ไกลเพียงไร และทรงมั่น
คงในหลักการที่จะพระราชทานความสุขความเจริญแก่ประชาชนมาแต่เบื้องบน แม้ทุกวันนี้
สุขาภิบาลในพระราชอาณาจักรที่โชนบ้างที่ตั้งขึ้นโดยปรากฏว่าประชาชนในที่นั้นร้องขอให้
ตั้ง ทรงข้าม เรากลับต้องอ่อนวอนให้ตั้งเสียด้วยซ้ำ ถึงกับบางแห่งไม่ยอมเพราะกลัวเสีย
ค่าภาษีอากรบางอย่างที่ยังไม่ต้องเสีย นี้ก็ส่อให้เห็นว่า รัฐบาลทำความเจริญให้แก่ชุมชน
ต่อไปภายหน้า ชุมชนเหล่านี้เอง เมื่อเคยชินเข้าและมีความรู้ทางการขึ้น ก็จะมีสติไปเอง

ที่นี้มีผู้กล่าวว่า การที่จะตั้งวิธีการปกครองแบบเทศบาลขึ้นในวันในพม่าให้เต็ม
ครบเต็มภูมินั้น เป็นของที่กักรับด้วยอันทรายนากด้วยมากอยู่ อีกฝ่ายหนึ่งหรืออีกเสียงหนึ่ง
ก็มีกล่าวกันว่า ทำไมเราจึงทำไม่ได้ในเมื่อมันใกล้เรือนเคียงเขาทำกันได้ เช่นในแคว้น
แคว้นแหลมมะลายูของอังกฤษ และอินโดจีนของฝรั่งเศส เขาก็ทำได้นี่เป็นฝ่ายที่ร้องขอ

เร่งให้ทำ ฝ่ายที่กล่าวก่อนนั้นเป็นฝ่ายที่เห็นว่า ควรจะทำไปอย่างช้า ๆ ค่อยทำค่อยไป
 ค่อยเขยิบสูงขึ้นทีละน้อย นั่นก็นับว่าเป็นทางที่ถูก เหตุว่าการสิ่งใดที่เปลี่ยนแปลงฮวบฮาบ
 และโดยจะเหาะเป็น เรื่องให้สิทธิแก่ประชาชนทั้งหลายเช่นนี้ อาจจะมีอันตรายได้ แต่ว่า
 พระราชบัญญัตินี้เอง เมื่อท่านอ่านให้ซึ่งจะเห็นว่าไม่ได้ปล่อยอะไรมาเลย อีกเสียงหนึ่ง
 กล่าวว่า ทำไมไม่ทดลองดูแค่น้อยก่อน เมื่อเห็นว่าผลอย่างไรถูกต้อง จึงค่อยคิดตั้งโครงการ
 การทำให้ใหญ่โตต่อไป ข้าพเจ้าเห็นว่ายังไม่ถูกต้องทีเดียวนัก การทดลองนั้นคือจริงแต่ถ้า
 ไม่มีหลักการทั่ว ๆ ไปที่จะเป็นแนวดำเนินการให้แน่ชัดแล้ว จะไม่เห็นว่าการทำอะไรบ้าง
 หรือทำอะไรก่อนหลัง และการทดลองอันไม่มีหลักที่จะใช้อำนาจใดตามกฎหมาย ก็ดูไม่น่า
 จะได้ผลจริง เพราะฉะนั้นจำเป็นต้องมีหลักการขึ้นให้แน่นอน พระราชบัญญัติสุขาภิบาลที่ทำมา
 แล้วและไม่ได้ผลเต็มที่นั้น เป็นภัยเหตุหลายประการ แต่เหตุหนึ่งนั้นเข้าใจว่าเพราะหลัก
 การที่ตั้งไม่ละเอียดละออพอ ยังไม่มีทางนำไปสู่ผลที่ดี อำนาจที่มีตามกฎหมายนั้นก็ยังไม่
 ไป สิ่งเหล่านี้ต้องใช้อำนาจจึงจะเป็นผลสำเร็จอันดี อำนาจนั้นก็เป็อำนาจที่จำเป็น
 พระราชบัญญัตินี้ เมื่อจะคิดถึงอันตรายทั้งหลายที่ว่าจะออกใช้เร็วไปแล้ว มีที่น่าคิดก็เพราะ
 เป็นของใหม่ กว่าจะเรียนรู้กันได้ตลอดก็ยาก ผู้จะจัดการก็ยาก จำเป็นต้องเล่าเรียน
 แต่ทว่าในเรื่องนี้เมื่อรู้ให้ซึ่งแล้ว การที่จะเขยิบให้สิทธิเพียงไรนั้นอยู่ในมือรัฐบาลทุกอย่าง
 ซึ่งจะปล่อยให้เขยิบขึ้นไปทีละขั้น ๆ เพื่อให้เคยชินต่อสิทธิที่ได้รับเป็นของใหม่ เท่านั้นก็เห็น
 ว่า เป็นเรื่องที่จะป้องกันรักษาไว้ไม่ให้เป็นอันตรายไขว่เขวไปได้ ส่วนระเบียบการต่าง ๆ
 ท่านทั้งหลายจะเห็นว่า มีกิจการหลายอย่างที่เรากำลังต้องการกันอยู่ในเวลานี้เข้ารวม
 อยู่ด้วย เช่น การรักษาความสะอาด การควบคุมขายอาหาร ฯลฯ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก็
 จะได้เป็นประโยชน์เป็นกำลังในทางดำเนินการและบางอย่างก็มีเสียงประชาชนร้องอยู่
 มากแล้วว่า รัฐบาลไม่ควบคุม เช่น เกิดเพลิงไหม้ เวลานี้ถึงกับมีคนล้มตายลง ข้าพเจ้า
 นอนเจ็บอยู่ ก็รู้ว่าจะต้องถูกตำหนิ เพราะปล่อยให้สร้างตึกไม่มีทางหนีลง ปล่อยให้เก็บ
 फिल्मภาพยนตร์ตามชอบใจ จนเกิดแก๊สระเบิด เป็นเหตุให้คนต้องเสียชีวิต สิ่งเหล่านี้ปรากฏ
 อยู่ในร่างพระราชบัญญัติเทศบาลแล้วก่อนเกิดเหตุ และในเรื่องเทศบาลนี้ พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงใฝ่พระราชหฤทัยมาก เหตุว่า ตั้งแต่ต้นมา ทรงพระราชดำริ
 ที่จะพระราชทานสิทธิแก่พลเรือนให้ เขยิบขึ้นสู่ความเจริญอยู่เสมอ ตามแนวทางที่นั้น มี

ความจริงอีกอย่างหนึ่งซึ่งใคร ๆ ก็จะต้องเห็นว่า ถ้าบังเกิดลัทธิอันเกี่ยวแก่การปกครอง
เช่นนี้เร็วเกินไป น่าจะมีอันตราย เพราะประชาชนยังมีความรู้ไม่พอ ยังไม่ทันหยั่งรู้คิด
ใจเร็ว หากการฉกฉวยเกิดขึ้น ก็จะเป็นอันตรายใหญ่หลวงดังปรากฏมาแล้ว แต่ก็อาจมีความ
จริงเหมือนกันว่า คงจะมีในวันหนึ่งในภายหน้าที่จะต้องให้พลเมืองมีสิทธิเช่นนี้แน่นอน เมื่อ
เช่นนั้นแล้ว ทำไมเราจึงไม่ฝึกกันตั้งแค่นี้แล้ว ถ้าได้ฝึกในทางการตั้งว่ามานี้ให้คุ้นทีละ
เล็กจะน้อยไปแล้ว อาจจะเป็นทางที่ดีสำหรับวันข้างหน้า

การสหกรณ์ที่ได้มีระเบียบการให้ราษฎรตั้งกันขึ้นเป็นคณะประชุมกันเอง อำนวย
การกันเองมีที่ประชุมสำหรับตกลงกันว่า ควรจะจัดการของตนอย่างไรนั้น ก็เป็นอันหนึ่ง
ที่จะให้ราษฎรได้เรียนใช้หน้าที่ปกครองตัวเอง ที่สุดแม้ในฝ่ายชั้นสูงที่ได้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯตั้งสภากรรมการองคมนตรีขึ้น ก็เพราะมีพระราชประสงค์จะทดลองจะฝึกฝนให้
รู้จักประชุม และทำการตกลงกันโดยความรับผิดชอบของตนเอง ฉะนั้นโครงการเทศบาลที่จะ
ควบคุมให้ราษฎรมีส่วนได้เป็นกรรมการ ก็เป็นทางการอันหนึ่งซึ่งจะเป็นทางฝึกฝนประชาชน
และเจ้าหน้าที่ให้เข้าใจการสำหรับภายนอก ประกอบด้วยดูทางอันจะเป็นไปได้โดยไม่มี
อันตรายมากนักควายนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วเช่นนี้ ก็เพื่อประสงค์จะให้เห็นว่า พระราช
บัญญัตินี้ แม้จะเป็นร่างอันใหญ่ แต่ก็ไม่ควรจะเกิดการท้อใจเสีย เพราะแท้จริง เป็นเรื่อง
ที่เราสมควรจัดอย่างยิ่ง ขอให้ตั้งใจพิจารณาแล้วจะให้ทำรายงานขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย
...

(จาก ปรีดา วัชรานุกร, พระปกเกล้ากับระบอบประชาธิปไตย, กรุงเทพฯ:
การพิมพ์พระนคร, 2520, หน้า 55 - 59.)

ภาคผนวก ฉ.

ประกาศ

การรักษาพระนครเวลาเสด็จฯ ประเทศอเมริกา

พุทธศักราช 2473 - 4

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า มีพระราชประสงค์จะเสด็จพระราชดำเนินประเทศอเมริกาเพื่อรักษาพระเนตรกำหนดแต่เดือนมีนาคม คนี้ ประมาณจะเสด็จกลับคืนยังพระมหานครราวเวลา 7 เดือน ทรงพระราชดำริว่า การรักษาพระนครในเวลาเสด็จไปต่างประเทศ อย่างที่เคยประกาศพระบรมราชโองการเมื่อเสด็จประพาสประเทศชวา และเสด็จประพาสประเทศอินโดจีน ทั้ง 2 คราวมานั้น เป็นแบบอย่างอันดี การเสด็จคราวนี้สมควรจะใช้แบบนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้วางระเบียบการรักษาพระนคร ในเวลาเสด็จประเทศอเมริกา ดังกล่าวต่อไปนี้

1. โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต อภิรัฐมนตรี เป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครและเป็นประธานทั้งอภิรัฐมนตรีสภาและเสนาบดีสภา
2. โดยปกติให้มีการประชุมอภิรัฐมนตรีและเสนาบดีเสมอเหมือนอย่างเวลาประทับอยู่ในพระมหานคร ถ้าเวลามีราชการจะเกิดขึ้น ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครจะเรียกประชุมเป็นการพิเศษเมื่อใดก็เรียกประชุมได้ตามเห็นสมควร
3. ส่วนอภิรัฐมนตรีสภานั้น ให้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน กับพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ เข้ามาประชุมด้วย เพื่อให้ได้จำนวนเป็นองค์ประชุมแน่นอนเสมอไป
4. ในการบังคับบัญชาการนั้น ถ้าผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครเห็นว่าราชการอันใดสำคัญ ที่ควรกราบบังคมทูลฯ ขอเรียนพระราชบัญญัติ ก็ให้รับทราบฯ บังคมทูลฯ โดยทางโทรเลขถ้าเป็นราชการสำคัญอันเคยมีแบบแผนพระราชนิยมอยู่แล้วก็ดี หรือไม่เป็นราชการที่สำคัญก็ดี ก็ให้ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครบังคับบัญชาให้เสร็จไปตามเห็นสมควร สุดแต่อย่าให้ราชการบ้านเมืองต้องติดขัดได้

ประกาศมา ณ วันที่ 14 มีนาคม พุทธศักราช 2473 เป็นปีที่ 6 ในรัชกาล
ปัจจุบัน

(จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 47 (มีนาคม 2473), หน้า 2524.)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

นางสาวสิริรัตน์ เกตุขจร เกิดเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2496 ที่อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร สำเร็จการศึกษาอักษรศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2516 ปัจจุบันทำงานในตำแหน่งบรรณาธิการผู้ช่วย ในฝ่ายโครงการหนังสือเด็กและหนังสืออ่านทั่วไป และหัวหน้ากองบรรณาธิการหนังสือ ชัยพฤษ ของบริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย